

INTERVIEW

IN GESPREK MET
OUD-LERARENOPLEIDER
DE KIEVID OVER
DEMOCRATIE

CAMPAGNE

SIRE
MAATSCHAPPIJ-
KRITISCH

PRAKTIJK

NIET BANG ZIJN
TERRORISME
IN DE KLAS

ACHTERGROND

GREEN DEAL
KLIMAATBELEID

**'LEG DUBBELROL
POLITICI UIT'**

Tweede Kamer
DER STATEN-GENERAAL

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat

Breng de Tweede Kamer naar de klas!

Voor vo
en mbo

Wil je een les geven over politiek in de klas? Of een projectweek organiseren? Ga dan naar de nieuwe website kamerindeklas.nl. Op deze website vind je allemaal werkvormen en handleidingen hoe deze in te zetten.

Met onder andere:

- Alle begrippen over de Tweede Kamer helder uitgelegd
- Films over de Tweede Kamer
- De werkvorm Kamerdebat in de Klas mét handige uitlegfilmpjes
- Het Formatiespel: hoe vorm je een coalitie?

De website Kamer in de klas is ontwikkeld door ProDemos in samenwerking met de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

kamerindeklas.nl

STRAATBEELD

De dag van de liefde nadert. Op Valentijnsdag laat menigeen zich van zijn of haar meest romantische kant zien. Een dag vol presentjes, roderozen, verrassingen en gelukkige stellen. Een groot deel van de wereld toont zich op z'n gelukkigst of beter gezegd, verliefdst. Dit

staat in schril contrast met de onvrede die zich op andere dagen in de straten van wereldsteden manifesteert. Burgers verzetten zich en masse tegen de autoriteiten die in de ogen van de bevolking onrechtvaardige besluiten nemen. Uit stege en zijstraten klinkt de roep om meer democratie. In sommige landen vrezen burgers dat hun democratie en de bijbehorende waarden verloren gaan. In andere landen hopen inwoners dat de staat de eerste stapjes zet richting een democratische rechtsstaat. In Nederland woedt de discussie over burgerschap in het onderwijs waarbij de meningen - weinig ver-

rassend - uiteenlopen. Het is een discussie die al langere tijd door docenten maatschappijleer wordt gevoerd, maar die nu de aandacht van een breder publiek trekt. Dat laatste juich ik toe. Gesprekken over de staat van de democratie of burgerschap in het onderwijs kun je niet vaak genoeg voeren. Beide thema's vragen om bediscussieerd te worden. Op die ene (Docenten)dag in het jaar, halverwege februari, mag iedereen wat mij betreft deze meningsverschillen even opzichschuiven als de bloemist overuren maakt en de tevreden glimlach het straatbeeld domineert.

IVO PERTIJS

hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

<p><u>3</u> REDACTIONEEL</p> <p><u>4</u> OUD-LERARENOPLEIDER OVER DEMOCRATIE</p> <p><u>7</u> COLUMN</p> <p><u>8</u> BURGERSCHAP</p> <p><u>10</u> SIRE</p>	<p><u>12</u> INGEZONDEN</p> <p><u>13</u> VOX POPULI</p> <p><u>14</u> MAATSCHAPPIJ & WETENSCHAP</p> <p><u>16</u> TERRORISME IN DE KLAS</p> <p><u>19</u> HANDBOEK VAKDIDACTIEK</p>	<p><u>20</u> ARMOEDE EN ONRECHT</p> <p><u>22</u> KLIMAAT</p> <p><u>24</u> ANGSTFABRIEK</p> <p><u>26</u> LESMATERIAAL</p> <p><u>28</u> RECENSIES</p>	<p><u>30</u> NVLM</p> <p><u>31</u> COLUMN</p> <p>MEDEDELING VAN DE REDACTIE: Het in <i>M&P</i> 2019-7 aangekondigde tweede deel van 'De vormgeving van het burgerschapsonderwijs' zal in het volgende editie van dit vakblad verschijnen.</p>
---	--	---	--

04

08

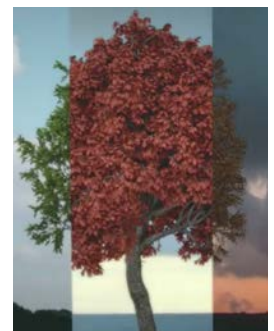
10

20

22

Frankrijk heeft moeite met het sluiten van compromissen.
Foto: gele hesjes-protest in Parijs, februari 2019
(foto: Norbu Gyachung)

INTERVIEW MET OUD-LERARENOPLEIDER JAN DE KIEVID OVER DEMOCRATIE

'VERTROUWEN IN FRANKRIJK IS LAAG'

In de derde (volledig herziene) druk van zijn boek *Democratie: ideaal en weerbarstige werkelijkheid* (ProDemos, 2019) neemt Jan de Kievid deze veelgeprezen regeervorm onder de loep. Drieëntwintig jaar na verschijning van de eerste editie toont de voormalige lerarenopleider maatschappijleer aan hoe actueel het onderwerp democratie nog altijd is. *Maatschappij & Politiek* sprak met hem.

IVO PERTIJS

Om een boek te voltooien moet je ervan overtuigd zijn dat je iets schrijft waar de hele wereld op zit te wachten. Dit moet je vervolgens inperken tot een voor jou relevant deel', zegt Jan de Kievid over het schrijven van zijn boek *Democratie*. 'Als lerarenopleider gaf ik het vak democratie. Destijds was er geen geschikt boek. Ik maakte een reader met voor een deel uitstekende artikelen, terwijl ik voor sommige onderwerpen flutartikelen had. Bovendien waren sommige stukken te lang en andere juist te kort. Voor studenten was dit rommelig. Ik kreeg de behoefte om dit te systematiseren, zodat het voor studenten overzichtelijker werd', legt De Kievid uit. Een aantal zaken komt daarom in het boek steeds terug: de verschillende visies op democratie, de sociale voorwaarden en de dilemma's. De Kievid: 'Het didactische idee hierachter is dat als een student deze zaken regelmatig tegenkomt, toegepast op diverse situaties, zich - als er iets actueels gebeurt - vragen stelt als: hoe zit het met de sociale voorwaarden als een land opeens gaat democratiseren? Als je geen oog voor sociale voorwaarden hebt, kun je denken dat het de goede kant op gaat als er formeel democratische instituties zijn ingesteld, terwijl die pas goed kunnen functioneren en standhouden bij gunstige sociale voorwaarden. De sociale voorwaarden staan helaas niet in een eindtermenlijstje. Wel stonden ze in de methode *Delphi*, waaraan ik heb meegewerkt. Sommige docenten die een andere methode gebruikten, kopieerden voor hun leerlingen het overzicht van sociale voorwaarden uit *Delphi*.'

Had je bij het schrijven van *Democratie* alleen de docent maatschappijleer in gedachten?

'De aanleiding was het gebrek aan een hbo-boek over democratie, maar ik wilde tegelijkertijd een boek schrijven voor de algemeen politiek geïnteresseerde lezer die niet per se een sociaalwetenschappelijke opleiding had.'

Waar komt je passie voor het thema democratie vandaan?

'Mijn passie voor democratie begon toen ik in de jaren tachtig bij het Chili Komitee Nederland werkte. Daarvoor had ik wel een democratische overtuiging, maar ik hield mij niet zo bezig met het thema democratie. Vooral door Chili en de strijd tegen de militaire dictatuur daar raakte ik steeds meer doordrongen van het belang van democratie en de betekenis ervan voor het menselijk welzijn. In de nieuwe druk staat een passage onder het kopje "Democratie: het verdedigen waard". Deze passage schreef ik op verzoek van lerarenopleider Hessel Nieuwelink. Hij zei dat sommige studenten klagen dat ze bij lesgeven over democratie niet altijd met overtuiging aan leerlingen duidelijk kunnen maken dat democratie zo belangrijk is. Bezwaren aanvoeren tegen democratie is niet zo moeilijk, maar wel om uit te leggen waarom een democratie

de moeite waard is. Door Chili ben ik meer tussen landen gaan vergelijken. Zonder een vergelijkende blik kun je niet goed over andere landen schrijven.'

In de eerste druk (1996) werd populisme slechts één keer genoemd, in de tweede vrij uitgebreid en in de derde druk is het een prominent onderwerp in het hele boek. Wat zegt dit over de tijdsgeest?

'Veel thema's verschuiven. Twintig jaar geleden stond er vrijwel nooit iets over populisme in handboeken van politiek en democratie. Na de val van de Berlijnse Muur en de democratisering in Latijns-Amerika en delen van Afrika en Azië was de sfeer nogal optimistisch. Met democratie ging het de goede kant uit. De stemming is vooral de laatste tien jaar omgeslagen met populisme als een soort kristallisatiepunt. Populisten betogen dat de bestaande democratie niet deugt omdat de elite het 'volk' heeft buitengesloten. Hun tegenstanders vinden dat juist populistische democratie bedreigen met hun gebrek aan respect voor de rechtsstaat en rechten van minderheden. Mede daardoor zijn de Europese Unie en de vraag in hoeverre en waardoor de democratie wordt bedreigd grotere thema's geworden. De bedreigingen komen in elke epiloog terug, maar veruit het sterkst in de derde druk. Deze nieuwste versie was veruit het lastigst om te schrijven, want democratie is veel problematischer geworden.'

In je boek staat een overzicht met informatie over de staat van de democratie in zeven westerse landen, waaronder het soort stelsel, de inkomensverschillen en het vertrouwen in het parlement. In Italië valt het gebrek aan vertrouwen in de volksvertegenwoordiging op.

'Ook in Frankrijk is het vertrouwen laag - en terecht. Volgens sommigen is het Franse parlement het zwakste parlement van West-Europa. In Italië functioneert de staat gebrekkig. Vergelijk je Italië met de beste democratieën in Latijns-Amerika, dan functioneren daar sommige landen als Uruguay en Costa Rica beter.'

'Om democratie sterker te maken dient ongelijkheid te worden aangepakt'
(foto: Wikimedia Commons)

In je boek beschrijf je de politieke situatie in diverse landen. Welke tip heb je voor docenten die de politieke situatie in een land uit willen leggen?

'Centraal staat het plaatsen van de politieke situatie in een context. Hoeveel mensen wonen er in een land en wat is het gemiddelde inkomen, in koopkracht uitgedrukt? Hoe staat het met de sociale ongelijkheid? Soms moet je een land op de kaart aanwijzen. Bespreek daarnaast sinds wanneer en in welke mate dat land democratisch is. Vergelijk zulke en andere basiszaken met Nederland en, indien relevant, met andere landen en werelddelen. Als er een "gewoon" democratisch systeem is met regelmatige landelijke verkiezingen, spits dan toe op specifieke kenmerken. In Frankrijk is dat bijvoorbeeld de sterke positie van de president en de moeilijkheid om compromissen te sluiten. Het parlement staat buitenspel. Er is geen structureel overleg tussen vakbonden, ondernemers en de regering. Als vakbonden iets willen, moeten ze staken of de straat op gaan. Andere mogelijkheden zijn er niet. De regering kan de politie, die flink mept, erop afsturen. Dit zag je met de gele hesjes. Bijna niemand weet over Frankrijk dat er een onvermogen is om tot compromissen te komen en dat er sprake is van een strakke autoritaire staatsstructuur. In Italië heb je het enorme cliëntelisme. Er is een enorm wantrouwen tegen de staat. In die zin is Italië een soort derde-wereldland.

Om uit te leggen hoe het in India zit, moest ik een volledig nieuw hoofdstuk maken. Juist omdat daar de democratie wordt bedreigd, vond ik dit belangrijk. Als je een gemiddelde docent maatschappijleer vraagt hoe het mogelijk is dat India een democratie is, dan heeft hij weinig idee of zegt dat er weliswaar formeel verkiezingen zijn maar dat het niets voorstelt. Er zijn inderdaad grote problemen met die democratie, maar de Indiase democratie kent ook verdiensten. Hoe dit is gekomen, is een verhaal dat ik mij langzaam eigen heb gemaakt. De ontwikkeling van de democratie in India is door geen ander land na te volgen door de specifieke combinatie van factoren. Het had anders kunnen lopen. Mensen die in het thema democratie zijn geïnteresseerd weten van de andere onderwerpen in het boek meestal wel een en ander, maar zelden van India.'

In alle edities besteed je aandacht aan sociale ongelijkheid. Heeft dit met ook met je persoonlijke interesse voor dit thema te maken?

'De relatie tussen sociale (on)gelijkheid en democratie is altijd gelegd. Dat ligt voor de hand. Eerst met het algemeen kiesrecht als gelijkheidsprincipe. Daarmee kon de sociale ongelijkheid wat worden verminderd en volgens sommigen verdoezeld. De aandacht voor sociale ongelijkheid is de afgelopen twintig jaar enorm gestegen. De Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds vonden

jarenlang dat sociale ongelijkheid mensen stimuleerde om hun handen uit de mouwen te steken. Deze organisaties zijn hierop teruggekomen. Zij vinden nu de sociale ongelijkheid in sommige delen van de wereld te groot. Dit belemmert de economische groei en het welzijn van mensen. Mijn interesse voor sociale ongelijkheid ontstond in mijn studietijd rond ongelijke onderwijskansen. Van daaruit kreeg ik al snel aandacht voor (on)gelijkheid en democratie. In mijn boek komt het thema sociale ongelijkheid consequenter voor dan in veel andere boeken over democratie. Als je mij vraagt wat nodig is om de democratie sterker te maken, dan is het aanpakken van ongelijkheid een van de belangrijkste punten.

Wat vormt de grootste bedreiging voor de democratie?

'Globalisering, bepaalde onderdelen van ICT en populisme. Toen ik aan het boek werkte, sprak ik vaak mensen die op één bedreiging wezen. Die ene factor zou de problemen van democratie veroorzaken. Dat is veel te simpel. Verschillende elementen beïnvloeden en versterken elkaar. Globalisering roept populisme op. Mensen voelen zich in de steek gelaten. Bepaalde vormen van sociale media kunnen populistisch denken bevorderen, maar als er geen stevige populistische tendens was, werd er misschien minder bedreigd en gescholden en 'nepnieuws' verspreid via sociale media. Het is ondenkbaar om

een van de drie factoren eruit te halen en een effectieve methode te verzinnen om die ene factor te bestrijden.

Om het afkalven van de democratie tegen te gaan moeten politici beter omgaan met het vijfde dilemma dat ik in mijn boek beschrijf. Politici moeten strijd voeren met een duidelijke maatschappijvisie en niet met bij elkaar gescharrelde losse standpunten. Tijdens verkiezingen en op andere momenten moeten zij dit duidelijk naar voren brengen. Niet alleen vanwege het winnen van stemmen, maar vooral vanuit een overtuiging dat dit het beste voor de samenleving is. Het is slecht voor de democratie als de kiezers denken dat partijen en politici allemaal één pot nat zijn. Als een partij vervolgens aan een regering deelneemt, moet die zichtbare compromissen sluiten. Aan de eigen kiezers moeten partijen uitleggen waarom ze in die regering zitten en dat ze op bepaalde punten hun eigen standpunt loslaten. Regeerpartijen mogen dit jammer vinden, maar moeten wel duidelijk maken dat ze het goed vinden om in deze regering te zitten. Gert-Jan Segers van de ChristenUnie doet dit in Nederland het beste. Luisteren naar burgers betekent ook tegenspreken, dus niet altijd doen alsof je het met burgers eens bent. Dat een gedeputeerde tijdens de stikstofdiscussie meteen toegeeft op punten die eerst nog door de Provinciale Staten moeten worden besloten, vind ik echt niet kunnen. Hij kan wel zeggen dat hij het nog een keer gaat bekijken. Hij gaf burgers echter direct hun zin. Dit vind ik een gevaarlijke manier van doen. Psychologisch zijn campagnevoeren en compromissen sluiten twee verschillende dingen. Je moet voor jezelf geloofwaardig blijven, maar ook voor je kiezers.'

Ligt hier een taak voor de docent maatschappijleer?

'Ik denk dat de docent die dubbelrol van de politicus moet uitleggen. Een goede politicus kan beide rollen overtuigend vervullen. Je moet politici hebben die zowel minister kunnen zijn als strijd voeren. Dat draagt bij aan het vertrouwen in politiek en democratie.'

Waar zouden politici nog extra aandacht aan moeten besteden?

'Zij moeten aan twee sociale voorwaarden werken. Het terugdringen van ongelijkheid en het werken aan een betrouwbare en voorspelbare staat. Daar hoort ook de verzorgingsstaat bij. Deze twee punten spreken het rechtvaardigheidsgevoel van burgers enorm aan.' ♦

Jan de Kievied, DEMOCRATIE. IDEEAAL EN WEERBARSTIGE WERKELIJKHEID, derde geheel herziene en geactualiseerde uitgave, ProDemos, Den Haag, 2019, 368 bladzijden

STEF

MENING

Het klinkt misschien vreemd voor iemand die columnsschrijft, maar ik heb niet echt een mening - en daarmee bedoel ik een echte mening. Zo'n mening die heel zwart of heel wit is. Of tegenwoordig juist anti-zwart of juist weer anti-wit is.

In de *Volkscrant* riepen de Betrouwbare Mannetjes de afgelopen tien jaar uit tot het 'Decennium van de Mening'. Ze schreven: '(...) of dat het u in het geheel niet interesseert, is geen optie meer. U moet een mening hebben'. Ik heb dus een groot probleem. Ik ben geen klimaatdrammer, geen blokkeerfries en geen complot-gekkie. Ik doe ook al niet mee aan *#ikvertrek* of *#firstdates* op Twitter.

Al vind ik natuurlijk ook wel eens ergens wat van, maar dat zijn niet de soundbites die je in 140 tekens de wereld in kunt sturen. Het moet allemaal kort en simpel. De media zijn zo tot een meningenmachine geworden. Af en toe klik ik per ongeluk op de reacties bij Facebookberichten. Hoe meer duimpjes een reactie heeft, hoe minder de mening is onderbouwd. Als ik zo af en toe deze column op Twitter deel, zet ik me schrap voor wat komen gaat. Op televisie zie je alleen maar dezelfde mensen, met dezelfde meningen. Zelden wordt er tijd genomen voor een langer verhaal.

In de klas vragen ze me regelmatig 'Meneer, wat vindt u?'. Dat is voor mij een moment dat ik begin te stotteren, want wat vind ik eigenlijk? En wat vind ik als leraar maatschappijleer eigenlijk? En is dan mijn persoonlijke mening ook mijn didactische mening? Ik kom meestal wel lekker uit mijn woorden als ik iets mag uitleggen, maar vragen ze me om mijn mening dan val ik even stil. En wanneer ik dan wil beginnen met 'Het is natuurlijk niet zo simpel als...', dan ben ik ze eigenlijk al kwijt.

Misschien zit het hem ook wel in ons vak. Hoewel de lerarenopleiding voor mij al even geleden is, amuseerde ik me zeker met de discussies die er tijdens college stevig opgingen. Al besef ik tegelijkertijd dat diegenen die destijds zo stevig discussieerden de opleiding nooit hebben afgemaakt. Is het de zelf-indoctrinatie van alles maar continu van twee kanten bekijken, het afwegen van verschillende standpunten en belangen? Dat is wel het fijne aan lesgeven. In de klas is het ook vaak zwart of wit, maar door het samen te analyseren zien de leerlingen het ook: het is niet zo simpel! ♦

STEF VAN DER LINDEN
(*maatschappijleer.net*)

HOE DE BURGER IN DE GEMEENSCHAP BEHOORT TE STAAN

Ondanks het gebrek aan begrip van burgerschap is het de vraag hoe het onderwijs leerlingen hun eigen burgerschapsopvatting kan laten ontwikkelen.

HANS VAN DER HEIJDE

Het onderwijs wordt geacht aan burgerschapsvorming te doen. Dat veronderstelt een weloverwogen en welomschreven begrip van burgerschap, zou je denken, maar daar heeft het steeds aan ontbroken.

Nu is elke burgerschapsopvatting controversieel, dus zo gek is dat niet, maar dan ligt ook een antwoord voor de hand op de vraag over hoe het onderwijs met burgerschapsvorming behoort om te gaan. Het moet verschillende opvattingen en het omstreven zijn van elke daarvan tonen en het moet kennis en vaardigheden aanbrenge die nodig zijn voor vergelijking en beoordeling, zodanig dat leerlingen hun eigen burgerschapsopvatting kunnen ontwikkelen.

WET

Brengt het voorstel van minister Arie Slob om de wet op het punt van burgerschapsonderwijs te wijzigen eindelijk helderheid? Oordeel zelf. De voorgestelde wettekst geeft als opdracht voor burgerschapsonderwijs: bevordering van actief burgerschap en sociale cohesie door leerlingen kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat bij te brengen, evenals de sociale en maatschappelijke competenties om aan de samenleving deel te nemen. Verder moet de schoolcultuur in overeenstemming zijn met de basiswaarden van gelijkwaardigheid, vrijheid van meningsuiting, solidariteit en menselijke waardigheid.

Zoals gebruikelijk in de taal van onderwijsbeleid is de voorgestelde wettekst met overbodigheden opgepompt. Waarin verschilt actief burgerschap van burgerschap? Waarom basiswaarden en niet gewoon waarden? Zijn sociale competenties wat anders dan maatschappelijke competenties? Waarden van gelijkwaardigheid en menselijke waardigheid? Maar vooruit, er wordt in elk geval het een en ander geëxpliciteerd. Dat biedt houvast voor nadere analyse van de burgerschapsopvatting die wordt voorgestaan.

COMMUNITAIR NEOLIBERALISME

Onlangs publiceerde Piet van der Ploeg, docent-onderzoeker van de Rijksuniversiteit Groningen, *Burgerschap in tijden van communitair neoliberalisme*¹, een even grondige als kritische analyse van de onder het gesternte van het neoliberalisme vigerende, maar zelden expliciet gemaakte burgerschaps-

opvatting. Die destilleerde hij uit het onderwijsbeleid van de laatste decennia: beleid waarin normen zijn vervat voor wat een competente, goede burger is.

Sinds het neoliberalisme zijn dominante ideologische positie verwierf heeft het ook zijn stempel gedrukt op opvattingen die met name de overheid hanteert over burgerschap en over hoe de burger in de gemeenschap behoort te staan; vandaar communitair neoliberalisme. Opvattingen die hun weg vonden naar overheidsbeleid, ook met betrekking tot het onderwijs. Van der Ploeg noemt vier belangrijke kenmerken van het communitair neoliberale burgerschapsbegrip, hieronder weergegeven met zijn kritische kanttekeningen.

KANTTEKENINGEN

1. Communitair neoliberalisme vooronderstelt dat iedereen voor zichzelf kan zorgen en anderen kan organiseren om hem of haar daarin bij te staan. Het *responsabiliseert* (maakt de burger verantwoordelijk), wat echter leidt tot overvraging en overbelasting van individuen en van particulier initiatief.
2. Het vooronderstelt dat veel urgente problemen door individueel gedrag en leefstijl worden veroorzaakt, die dus opgelost kunnen (moeten) worden door verbetering daarvan. Daarom hecht het aan normen en waarden en hun socialisatie: het *moraliseert*.
3. Het wentelt maatschappelijke problemen af op individuen en op particulier initiatief, de overheid ontziend. Het maakt burgerschap maatschappelijk dienstbaar en beleidsmatig functioneel: het *mobiliseert*.
4. Het maakt de burger tot bondgenoot van de overheid en onderwaardeert tegenstellingen en spanningen tussen burger en overheid, waardoor het burgerschap van zijn politieke betekenis ontdoet: het *ontpolitiseert*.

SOCIALE COHESIE

Kijken we nog eens naar de voorstellen van de minister. Die gaan voorbij aan het feit dat elke burgerschapsopvatting controversieel is, terwijl ze tegelijkertijd *wel* een burgerschapsopvatting impliceren. Want hoe moet 'bevordering van actief burgerschap en sociale cohesie' worden gelezen? Toegegeven, je kunt er veel kanten mee op, maar ook al op grond van de

Burgerschapsofopvatting van leerlingen tijdens het klimaatstaking in Nijmegen, februari 2019
(bron: RN7 / Wikimedia Commons)

burgerschapsofopvatting, vervat in decennia van beleid, ligt de interpretatie van responsabilisering en mobilisering voor de hand; net als dat aanbrengen van die sociale en maatschappelijke competenties trouwens.

Via het burgerschapsonderwijs moet sociale cohesie worden bevorderd. De vraag is door wat die cohesie eigenlijk het sterkst wordt aangetast en bedreigd? Niet zozeer door individuen die weigeren in de pas te lopen, als wel door een neoliberalisme dat steeds meer terreinen van maatschappelijke activiteit aan de wetten van marktwerking heeft onderworpen. Met als gevolg dat burgers ook op veel meer terreinen dan voorheen elkaars concurrenten zijn geworden.

Het aanbrengen van maatschappelijke competenties als taak van het burgerschapsonderwijs kan dan niet anders betekenen dan leerlingen te wapenen om overeind te blijven in die concurrentiestrijd. Dat staat echter op gespannen voet, om niet te zeggen is in tegenspraak met bevordering van sociale cohesie.

GELIJKE BEHANDELING

Ter verduidelijking een voorbeeld, waarvoor Van der Ploegs tekst als inspiratiebron heeft gediend. Gelijke behandeling in gelijke gevallen is een waarde van de democratische rechtsstaat en als zodanig een grondrecht. Discriminatie - ongelijke behandeling op onterechte gronden - is verwerpelijk en in bepaalde gevallen strafbaar. Discriminatie tast sociale cohesie aan.

Dat kun je leerlingen leren, door op de waarde van gelijke behandeling in gelijke behandeling te wijzen en door uit te leggen in welke gevallen sprake is van discriminatie en hoe discriminatie sociale cohesie aantast. Dat gebeurt ook, veelal met als moraliserende conclusie dat men - je - dus niet behoort te discrimineren. Klaar?

Hoewel je als docent binnen de communair neoliberale burgerschapsofopvatting je vormende plicht hebt gedaan, behoort het antwoord 'nee' te zijn. Op de arbeidsmarkt wordt structureel gediscrimineerd. Dat werkt in het voordeel van de niet-gediscrimineerde groep. Niemand zal van individuele leden daarvan verwachten noch verlangen dat ze een aangeboden baan of zzp-klus niet accepteren omdat anderen louter op grond van hun etnische achtergrond zijn afgewezen.

Ook dat zul je duidelijk moeten maken, met in het verlengde

ervan dat het op grond van de waarden van de democratische rechtsstaat noodzakelijk is deze kwestie te politiseren. Wat wil zeggen: omdat die zich niet laat oplossen in het onderlinge, vrije verkeer tussen burgers (of zelfs een consequentie van die vrijheid kan zijn), moet ter discussie worden gesteld of en, zo ja, welke maatregelen van de overheid moeten worden verlangd. Van der Ploeg geeft overigens meer voorbeelden - uitgewerkt bovendien voor directe toepassing in de onderwijspraktijk - die goed duidelijk maken dat voor de oplossing van structurele problemen meer is vereist dan moralistisch aandringen op individuele, verantwoordelijke gedragskeuzen.

KEUZE

De conclusie moet zijn dat een burgerschapsofopvatting onder communair neoliberale vlag in feite afwenteling van kwesties, ook structurele kwesties, op de individuele burger betekent. Neoliberalen zullen dat misschien positief waarderen, anderen vullen burgerschap liever anders in. Waar het om gaat is dat het onderwijs een dergelijke keuze niet mag maken, al was het maar omdat het zich dan dreigt te verstrikken in tegenspreken als die tussen sociale competenties en bevordering van sociale cohesie, en omdat het moraliseert en ontpolitiseert, daar waar politisering vereist is. Het behoort kennis en vaardigheden aan te leveren op grond waarvan leerlingen zelf op verantwoorde wijze kunnen kiezen hoe ze hun aankomend burgerschap invullen. ♦

Hans van der Heijde is docent aan de lerarenopleiding (maatschappijleer en geschiedenis) van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden en oud-hoofdredacteur van M&P.

Noot

1. Gepubliceerd op mijn Academia.edu: <https://xs4all.academia.edu/PietvanderPloeg> en tevens op Researchgate, maar ook op site van de MBO Raad en van die van het onderzoeksproject *Democratisering van kritisch denken* van NRO-Werkplaats, een onderzoeksproject met betrekking tot burgerschapsonderwijs in het mbo, waar Piet van der Ploeg als onderwijsfilosoof aan is verbonden.

MAATSCHAPPIJKRITISCHE CAMPAGNES

'MORGEN MOETEN WE WIJZER ZIJN'

Al meer dan vijftig jaar kijkt de Stichting ideële reclame, net als docenten maatschappijleer, kritisch naar de maatschappij. Reden voor *M&P* om contact op te nemen met SIRE-directeur Lucy van der Helm.

VINCENT DE GEUS

Docenten Maatschappijleer en de Stichting ideële reclame (SIRE) hebben volgens Lucy van der Helm in zekere zin dezelfde doelstelling: 'We willen beiden de maatschappij een beetje mooier maken en we kijken kritisch naar de maatschappij. Natuurlijk zijn er verschillen. Een van die verschillen is dat wij campagnes gebruiken en dat jullie lessen verzorgen, maar er zijn vooral parallellen. Die parallellen zijn groter dan je op het eerste gezicht zou denken.'

MEMORABEL

Al meer dan vijftig jaar zet SIRE campagnes op om maatschappelijke onderwerpen onder de aandacht van het publiek te brengen. Het begon met een campagne die opriep tot meer

medemenselijkheid, naar aanleiding van een man die vijf dagen dood in een woning had gelegen en een andere man die vier uur bekneld in de cabine van een vrachtauto had vastgezet. Vele, vele campagnes later lanceerde SIRE afgelopen jaar de campagne *Waardeer het, repareer het*, waarin SIRE mensen oproept kapotte spullen te repareren en niet weg te gooien. In de tussentijd richtte SIRE zich met haar campagnes ook regelmatig op jongeren en de leefwereld van jongeren. *M&P* vroeg Van der Helm naar enkele memorabele campagnes waarin jongeren centraal staan. Hierover hoeft zij niet lang na te denken. Ze noemt meteen de campagne *Laat jij jouw jongen genoeg jongen zijn?* uit 2017, maar ze denkt ook al snel aan *Morgen moeten we wijzer zijn*, een campagne die al in 1971 werd gelanceerd.

MORGEN MOETEN WE WIJZER ZIJN - 1971

'Een meisje gaat later trouwen en hoeft dus na de lagere school niet verder te leren'. Met de campagne *Morgen moeten we wijzer zijn*, probeerde SIRE in 1971 deze opvatting ter discussie te stellen. In de toekomst zullen we veel meer hulpmiddelen voor het huishouden krijgen en daarmee krijgen vrouwen meer vrije tijd. Maar wat moet een vrouw met die vrije tijd? Ze heeft immers niet geleerd op het niveau van haar man te praten en in haar vrije tijd zal ze zich snel vervelen. Ze heeft alleen geleerd hoe ze moet koken en wassen en bedden moet opmaken. De campagne stelde aan de kaak dat veel mannen hun vrouw als 'huissloofje' zien. Dit kan anders, maar stop dan na de lagere school niet met leren.

GAME OVER - 1995

Pesten is geen spelletje. In samenwerking met ouderverenigingen kwam SIRE in 1995 met een campagne waarin het probleem van pesten aan de kaak wordt gesteld. Pesten werd onvoldoende als probleem onderkend en moest beter bespreekbaar worden gemaakt. De campagne richtte zich dan ook niet alleen op jongeren, maar ook op ouders en docenten. Toenmalig staatssecretaris van Onderwijs Tineke Netelenbos stelde aan de start van de campagne dat dagelijks ruim 385.000 kinderen bang zouden zijn naar school te gaan. Volgens de staatssecretaris was pesten 'een structureel probleem dat tot huiveringwekkende excessen leidde'. In 2006 kwam SIRE opnieuw met een campagne tegen pesten. Dit keer werd digitaal pesten aan de kaak gesteld. Ook met deze campagne wilde SIRE niet alleen jongeren, maar ook de ouders bereiken. Ouders zouden veelal onwetend zijn over pesterijen die zich in digitale ruimten afspeelen.

KINDEREN HEBBEN HET DRUK.**VAN WIE ZOUDEN ZE DAT NOU HEBBEN? - 2002**

Het is alweer achttien jaar geleden, maar veel mensen zullen zich deze campagne nog goed herinneren. De campagne *Kinderen hebben het druk, van wie zouden ze dat nou hebben?* deed namelijk veel stof opwaaien. Met deze campagne wilde SIRE de

schijnwerper richten op eisen die aan kinderen werden gesteld: 'In alle haast rennen ze hun kindertijd voorbij'. Steeds meer vrije tijd van kinderen zou met verplichtingen worden opgevuld. Spontane acties, die belangrijk zijn voor de sociale ontwikkeling van een kind, kwamen nog maar sporadisch voor, aldus SIRE. Doel van de campagne was om ouders een spiegel voor te houden. Vandaar de ondertitel *Van wie zouden ze dat nou hebben?*. De campagne kon op flinke kritiek rekenen. Veel kinderen hebben het namelijk helemaal niet druk, zo was een van de klachten. Waar is de aandacht voor kinderen die niet kunnen sporten en geen muziekinstrument kunnen bespelen omdat hun ouders er het geld niet voor hebben?

GEEF KINDEREN HUN SPEL TERUG - 2007

In 2007 deed TNS NIPO in opdracht van SIRE onderzoek naar gedrag van ouders langs het sportveld. Hieruit bleek dat 91 procent van de ouders zich in meer of mindere mate ergerde aan het gedrag van andere ouders langs het sportveld. Het ging vooral om het opjutten van kinderen, schelden, vloeken en het bekritisieren van de scheidsrechter. Met de campagne *Geef kinderen hun spel terug* wilde SIRE ouders confronteren met hun fanatisme langs het veld en de impact hiervan op kinderen. In een van de televisiecommercials lijken kinderen een normale voetbalwedstrijd te spelen. Gaandeweg het spotje blijkt echter dat ouders de kinderen *besturen* en dat kinderen onnatuurlijke bewegingen maken. De boodschap is dat alle verbale input van ouders ertoe leidt dat kinderen hun gedrag aanpassen en daarmee hun spelplezier verliezen. Hoewel SIRE op een succesvolle campagne terugkeek, bleek enkele jaren later dat het gedrag van ouders onvoldoende was verbeterd. In 2011 voelde SIRE zich genoodzaakt de campagne *Geef kinderen hun spel terug 2* te lanceren. Van der Helm kijkt terug op twee succesvolle campagnes 'die het meer dan uitstekend hebben gedaan'.

LAAT JIJ JOUW JONGEN GENOEG JONGEN ZIJN? - 2017

In de campagne *Laat jij jouw jongen genoeg jongen zijn?* worden verschillen tussen jongens en meisjes belicht. Want jongens en meisjes zijn wel gelijkwaardig maar niet hetzelfde. De campagne sloeg in als een bom. In een tijd waarin vooral de gelijkheid tussen jongens en meisjes werd benadrukt, kon deze campagne op stevige kritieken rekenen. Toch was dit volgens Van der Helm een belangrijke campagne om te voeren: 'We zagen een trend waarbij jongens vanaf hun dertiende levensjaar onderpresteren. Met deze campagne wilden we mensen hierover aan het denken zetten'. Zogenaamd *jongensgedrag* zou steeds minder worden gewaardeerd. Het afremmen van jongens kan de ontwikkeling van jongens ook afremmen, zo berichtte SIRE. Het doel van de campagne was om opvoeders hierover aan het denken te zetten, zodat jongens meer ruimte zouden kunnen krijgen om zich te ontwikkelen op de manier die bij hen past. ♦

Bron: SIRE

Een overzicht van de campagnes die de afgelopen vijftig jaar zijn gevoerd vindt u op: <https://sire.nl/campagne-overzicht/jaren>.

Noot

1. George Steiner (1929) wordt doorgaans aangeduid als cultuurfilosoof en literatuurwetenschapper, in zijn *The idea of Europe* (2004) worden deze punten uitgewerkt.

BEZWAREN NIEUW PROGRAMMA MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

Vanaf 2017 is het nieuwe programma maatschappijwetenschappen gestart. Inmiddels is er al wat ervaring opgedaan met het nieuwe curriculum. Dat geldt ook voor mij. Mijn bevindingen zijn echter ronduit negatief en daarin sta ik zeker niet alleen. Dat is de reden dat ik deze ingezonden brief naar de NVLM stuur met het verzoek om deze in het vakblad te plaatsen.

Mijn kritische kanttekeningen betreffen op de eerste plaats de vaagheid en ondoorzichtigheid van het nieuwe programma. Op de tweede plaats de overkill aan vaardigheden en schrikbarend weinig pre-academische content. Ten slotte is het nieuwe programma niet in staat om leerlingen in de bovenbouw van havo en vwo te enthousiasmeren voor een breed scala aan sociale wetenschappen. De verworvenheden van het vak maatschappijwetenschappen dreigen met het badwater te worden weggegooid. Ik hoop dat we de studenten nog wel kunnen redden met een aantrekkelijk en wervend programma maatschappijwetenschappen.

Mijn eerste bezwaar is dat het aan buitenstaanders nauwelijks is uit te leggen waar het nu over gaat. Allerlei nietszeggende termen komen dan voorbij. Hoofdcconcepten die vervolgens weer uiteenvallen in kernconcepten. Kunt u het nog volgen? De buitenstaander zeker niet. Stel je voor, je zit op een verjaardagsfeestje en de vraag wordt gesteld: waar gaat het over? Dan moet zo'n vraag toch wel op een zodanige manier zijn te beantwoorden dat iedereen het kan begrijpen? Maar nee, de leerinhouden gaan schuil achter nietszeggende abstracte containerbegrippen. En alsof dat nog niet genoeg is, komen we uit bij termen als vorming, bindingen, sociale verhoudingen en veranderingen. De wijze waarop de leerinhouden zijn gelabeld is uitermate gekunsteld en academisch. Tot overmaat van ramp gaat er ook geen enkele wervende kracht van uit. Zou een derdejaars havigist of een vierdejaars vwo'er door deze leerstofomschrijving worden gemotiveerd? Het gevolg laat zich raden. Ik merk op mijn school dat de belangstelling voor maatschappijwetenschappen fors terugloopt, en dat is een ontwikkeling waar we ons best zorgen over mogen maken.

Een tweede bezwaar is dat het programma veel te veel op de lijn van vaardigheden zit en te weinig op cognitie. Als je

de syllabus goed bestudeerd dan kun je niet anders concluderen dan dat het programma inhoudelijk flink heeft ingeleverd in vergelijking tot het programma maatschappijwetenschappen oude stijl. Bovendien is de leerstofomschrijving dermate wijdlopijg geformuleerd dat dat niet veel goeds voorspelt voor de examinering. Dat zie je terug bij de eindexamens: veel vragen waarbij studenten moeten redeneren, maar waarbij het niet duidelijk is wat nu goed of fout is. Dat kan ook bijna niet anders. De leerstofinhouden zijn dermate vaag dat 'alles met alles samenhangt' waardoor de grens tussen een goed en een fout antwoord erg mistig en onduidelijk wordt. Het gevolg hiervan is dat bij de tweede correctie ook veel meer discussie ontstaat met als resultaat dat de best gebeckte examinerator er met de winst vandoor gaat.

Dat brengt mij op het derde bezwaar tegen dit programma. Dat bezwaar is uitermate simpel maar in zijn effect desastreus. Dit programma is voor veel studenten gewoon niet interessant. Het zijn teveel tegeltjeswijsheden. Studenten moeten na het volgen van een aantal lessen het gevoel krijgen dat ze echt iets hebben geleerd. Wat ze nu leren is datgene wat ze al vaak wisten van een mooie (sociologische of politicologische) term voorzien wordt, en dat is een gemiste kans! Hoe dan wel? Hoe kan het beter? Hadden we dan alles bij het oude moeten laten? Zeker niet. Het programma maatschappijwetenschappen was wel toe aan een update, maar waarom is er niet gekozen voor een veel duidelijkere thematische aanpak waarbij binnen elk thema leerinhouden uit de sociologie, psychologie, politicologie, culturele antropologie en het recht naar voren komen?

Zo'n aanpak is wervend en sorteert bovendien ook veel beter voor op een vervolgstudie in het hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs. ♦

JAN VERWIJLEN

docent maatschappijwetenschappen ROC ter AA, Helmond

VOX populi

'WAAR ZOU JIJ VOOR DEMONSTREREN?'

HAVO-5-LEERLINGEN VAN HET LIBANON LYCEUM IN ROTTERDAM.

BAS BANNING

LEYA (16)

VOOR HET KLIMAAT

'Voor het groter goed en als het mij persoonlijk aangaat. Ik heb het afgelopen jaar voor het klimaat gedemonstreerd, omdat het een van de belangrijkste dingen is voor het welzijn van de mens. Ik heb dat op het Malieveld gedaan en ik heb de klimaatmars door Den Haag meegelopen. Met een paar vrienden hebben we borden gemaakt en zijn we gezamenlijk met de trein naar Den Haag gegaan en hebben we daar gedemonstreerd.'

VIGGO (16)

BELANGRIJK RECHT

'Ik heb nog nooit gedemonstreerd. Ik zou zeker wel voor het klimaat willen demonstreren, maar ik had er toen geen tijd voor, want ik moest naar school. Het is belangrijk dat je het recht hebt om je te uiten. Op dit moment heb ik niet echt iets anders waarvoor ik zou willen demonstreren, maar misschien als ik ergens echt goed naar ga kijken dat ik dan wel ga demonstreren.'

BADRIA (17)

NU NOG NIET

'Het lijkt me wel leuk om een keertje mee te maken, maar ik heb nu niet iets waarvoor ik wil demonstreren. Op dit moment nog niet, maar ik vind dat er wel dingen in de wereld gaande zijn die ik niet vind kunnen, zoals de dictatuur in Noord-Korea, waar kinderen geen vrijheid hebben. Ik vind het goed dat er aandacht wordt besteed aan het klimaat door te demonstreren, maar ik zou zelf niet meedoen.'

INTERVIEW MET SOCIAALWETENSCHAPPER ROB DE LANGE OVER DE TIJD WAARIN WIJ LEVEN

EEN PLEIDOOI TEGEN (BOREALE) BORRELPRAAATJES

Voorafgaand aan de decenniumwisseling waren alle media extra-beschouwend: wat typeerde de samenleving in de jaren tien en wat gaan de jaren twintig geven?

M&P sprak in aanloop naar het nieuwe decennium met Rob de Lange over zijn boek *De onvervulde belofte* (Gompel&Svacina, 2019) met een sociale, economische en politieke analyse van de tijd waarin wij leven.

KOEN VOSSEN

Rob de Lange, voormalig docent aan de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Hogeschool Utrecht, maakt aan de hand van de diverse denkers en theorieën een beschrijving van 'turbulente tijden': tijden van groeiende sociale ongelijkheid en sociale onvrede, misschien zelfs wel woede. Woede die zich richt op de status quo: een liberaal democratische wereldorde, Europese Unie en verlichtingsidealën.

Waarom heeft u dit boek geschreven?

'Het is een innerlijke behoefte. Al tientallen jaren houd ik me als sociaalwetenschapper bezig met maatschappelijke vraagstukken en er zijn ergernissen over wat er vandaag de dag allemaal gebeurt: populisme en de vertekende en ontwrichtende werking van sociale media. Ik heb dan toch de behoefte om daar iets over te zeggen. Enerzijds vraag ik me af wat ik daar nu over te zeggen heb, anderzijds wil ik, bij al die boreale borrelpraatjes, ook niet dat mensen zeggen dat ik toch ook niets daartegen heb gezegd.'

Geschreven vanuit een vorm van beroepsdeformatie en politieke gedrevenheid maakt De Lange vanuit 'een diepe drive om de wereld te begrijpen' en na veel lezen een didactisch opgebouwd geheel van zijn analyse. Het docentschap is hem in zijn vloeiende pen gekropen. Vanuit theoretische modellen en concepten, het gevangenisdilemma, multifactorinteractie en equifinaliteit redeneert hij hoe sociaal en politiek gedrag vandaag de dag is te begrijpen.

Rob de Lange

Een van de modellen die u in uw boek hanteert zijn de fasen van Carlota Perez (gebaseerd op Kondratieff-golven, red.). U stelt dat de Europese Unie momenteel zich aan het einde van de Frenzy-fase (kenmerken: razernij, woeden en polarisatie) bevindt. Dit is een enigszins positieve benadering. De Europese Unie en het westerse model heeft, indien dit model en uw analyse kloppen, nog toekomst. Desalniettemin bevatten veel boeken en papers titels als *Death of liberal democracy*. Het lijkt daarmee aannemelijker dat we aan het einde van de Maturity-fase zitten. Waarop baseert u deze analyse?

'Voor een deel is het de wil om optimistisch te zijn; dat is misschien de intentie. Daarnaast volg ik al sinds de jaren tachtig de Kondratieff-theorie. Elke keer krijg ik er meer kennis bij. Het gevaar bij dit soort theorieën is dat ze moeilijk zijn te falsificeren. Anderzijds zit er ook wel wat

in deze theorie: technologische ontwikkelingen die aan de basis van nieuwe golven liggen. Na een poosje barsten de bubbels (Frenzy-fase). Dit veroorzaakt dan een periode van bezinning. Als je dit globaal over de afgelopen jaren bekijkt denk ik dat we wel over de (internet)gekte heen zijn: de Frenzy is voorbij. Je ziet allerlei tendensen: moeten we na de bankencrisis niet voor waarborgen en reserves zorgen en moeten we het internet niet gaan begeleiden? Het vroegere optimisme (er komen een nieuw soort democratie en grassroots-bewegingen) door internet blijkt niet te worden waargemaakt. Het blijkt ook een heel ontwrichtende kracht te zijn. Als je dit in het model van Perez plaatst kun je dit als een voorbode zien om van een *Frenzy/Gilded age* naar een mogelijk *golden age* te komen. Niemand kan de toekomst voorspellen. Ook niet met enig theoretisch model, maar ik meen deze ontwikkeling wel te zien.'

Indien de lezer simplistisch wil labelen lijkt De Lange marxistische 'onderbouwbovenbouw'-redeneringen op te bouwen. Economische ontwikkelingen vormen het hart van 'de onvervulde belofte'. Nikolai Kondratieff, Thomas Piketty, Max Horkheimer & Theodor Adorno zijn namen waar de auteur op leunt. Dit terwijl stemmen als die van Ivan Krastev (de imitatie van waardensystemen) of Frank Furedi, antidemocratisch paternalisme) een meer *culture-based* analyse maken. Deze vorm van analyse mist helaas (deels) in het rijke overzicht van de ontstaansgeschiedenis van 'het onvervulde verlangen'.

Dit betekent niet dat De Lange hier niet mee uit de voeten kan. In het hoofdstuk 'In de schaduw van de verlichting' bouwt

hij zijn argument op rondom *Age of Anger* van Pankaj Mishra. Laatstgenoemde beschrijft de moderniteit en de *contra-moderniteit* aan de hand van, onder meer, romans. Een andere verrassing is het uitblijven van *dependencia-theorieën* bij de analyse van falende staten. De auteur hanteert juist de meer institutie-analyse van Daron Acemoglu en James Robinson: de effecten van instituties die zijn gebaseerd op extractie/absolutisme vergeleken met instituties die inclusief en pluralistisch zijn.

De vertolker van woede in de politieke arena zijn in uw analyse de populist. U hanteert de term populist, terwijl onder anderen Willem Schinkel en Rogier van Reekum over fascisme spreken. Waarom spreekt u over populisme en niet over fascisme?

'Daar zit zowel een weloverwogen als tactische keuze achter. Met betrekking tot de tactische keuze heb ik in de loop van mijn leven gemerkt dat het heel slecht werkt als je het woord fascisme in de mond neemt. Als je een dergelijke toespeling maakt breekt de pleuris uit. Je argument keert zich dan als een soort boemerang richting jou. Jouw kritiek wordt dan niet meer serieus genomen en tegen jou gebruikt. Het wordt

dan afgedaan als een inflatie van deze term. Daarnaast is het ook wat anders. Je kunt Geert Wilders geen fascist noemen. Het is verstandig om niet te grote woorden te gebruiken. De term populisme is daarom een mooie tussenweg.'

De Lange hoorde deze argumentatie voor het eerst van de historicus Maarten van Rossem, die een aantal jaren geleden in een talkshow stelde dat we bij mensen als Pim Fortuyn, Geert Wilders of Silvio Berlusconi (nog) niet van fascisme kunnen spreken, maar van populisme. De Lange: 'Ik zie wel fascistoïde tendensen, maar ik sluit me aan bij de algemene trend van het *buzz-woord-populisme*. Voor de vuistweg zou ik nu stellen dat de populist die wij kennen democratisch zijn en zich ook democraat noemen. Zij koesteren de democratische principes. Daarin zit het verschil met fascisme. Alleen zij begeven zich naar de rand door hoe zij de democratie opvatten: de stem van het volk, die zij alleen verstaan en op de juiste wijze vertolken. Daarom spreek ik mijzelf ook uit door middel van dit boek.'

EUROPESE UNIE

Populisten bekritisieren de Europese Unie, maar juist in een sterkere Europese Unie

ziet De Lange het heil voor de toekomst. In navolging van Ulrike Guérot ziet hij het anti-EU-populisme probleem als een afgeleid probleem. De kern van de EU-problematiek wordt gevormd door 'aan-tastingen van democratische eisen alsmede de loskoppeling van economie en politiek'. Om dit op te lossen dient de Europese Unie een republiek te worden waarbij alle burgers politiek en sociaal gelijkwaardig zijn. De auteur weet dat in bepaalde kringen al jaren over *Europe of regions* wordt gerept. De structuur zoals Guérot schetst is volgens De Lange de oplossing voor het Europese trilemma: regio - natiestaat - Europese Unie. Resumerend is Rob de Lange een didactisch schrijver die de lezer langs diverse zwaargewicht denkers loodst. Leidraden in zijn schrijven zijn de hoop en het besef dat 'de enige weg de weg vooruit is'. Dit is een welkome aanvulling in het cynische tijdperk van onheilspredikers. Het is hierdoor een leesbaar boek voor docent en leerling. Zijn beschrijving van het ontstaan van deze turbulente tijden zijn grotendeels terug te voeren op sociaal economische/materiële beloften, maar kunnen niet tot louter sociaaldemocratisch worden gegeneraliseerd. ♦

(advertentie)

Als docent meewerken aan centrale examens?

Ben jij een creatieve en vakbekwame docent? En vind je het belangrijk dat leerlingen examenvragen krijgen die aansluiten op hun niveau en interesses? Dan is meewerken aan de centrale examens als constructeur iets voor jou!

Per 1 augustus zoeken wij docenten voor de constructiegroepen centrale examens

- maatschappijkunde kb/gl/tl papier en digitaal
- maatschappijwetenschappen vwo.

Wat vragen wij van jou?

Je hebt recente onderwijservaring en beschikt over gedegen vakkennis in het schooltype waarvoor de toets of het examen gemaakt wordt. Daarnaast heb je ook ervaring met examenklassen. Het is belangrijk dat je met beide benen in de onderwijspraktijk staat. Creativiteit, goed plannen en voldoende digitale vaardigheden zijn voorwaarden om als constructeur aan de slag te gaan. Affiniteit met ontwikkelingen en vernieuwingen in het onderwijs en examinering/toetsing heeft de voorkeur. Werk je mee aan een schoolboekmethode? Dan kom je niet in aanmerking. Centrale examens zijn methodeonafhankelijk.

Informatie en reageren

Heb je interesse of wil je graag meer informatie? Kijk dan vanaf 1 februari op [Cito.nl/over-cito/werken-bij-cito/docenten-gezocht](https://www.cito.nl/over-cito/werken-bij-cito/docenten-gezocht) en reageer uiterlijk 29 februari.

TERRORISME IN EN UIT DE LES

'JE HOEFT NIET BANG TE ZIJN VOOR EEN AANSLAG'

Op maandag 18 maart 2019 werd Nederland opgeschrikt door een schietincident dat sterk deed denken aan een aanslag met een terroristisch motief. De tramaanslag door Gökmen Tanis op het 24 Oktoberplein legde de stad Utrecht volledig plat.

In de hele provincie gold die dag dreigingsniveau 5.

MARIAN VAN DEN BERGE

Mijn zus stapte een minuut voor de aanslag de tram uit', vertelt een leerling van het Goois Lyceum in Bussum naar aanleiding van een les over terrorisme. Hoe ga je als school het gesprek over dit onderwerp aan en hoe treed je als docent op als meningen hierover enorm uiteenlopen? Terrorismedeskundige Beatrice de Graaf werd na de aanslagen in Parijs overspoeld met verzoeken om op scholen gastlessen over terrorisme, polarisatie en radicalisering te geven. Zo kwam zij op het idee om een lessencyclus over terrorisme op te zetten en startte in 2018 op vijf scholen in Utrecht een pilot. De lessen zijn voortgekomen uit een samenwerking tussen experts van de Universiteit Utrecht

en de gemeente Utrecht in het kader van de taskforce *Utrecht Zijn Wij Samen*. Inmiddels werkt dit project TerInfo¹ met meer dan zestig scholen.

TERINFO

TerInfo helpt docenten in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs met het bespreekbaar maken van terrorisme en politiek geweld in de klas. Door het bieden van feitelijke kennis, historische context en pedagogische handvatten draagt TerInfo bij aan de weerbaarheid van kinderen ten aanzien van terrorisme, extremisme en radicalisering. Gevoelige onderwerpen en thema's worden op een inclusieve manier besproken, waarbij er aandacht is voor meerdere perspectieven. Deze benadering - die multiperspectiviteit verbindt met pragmatische realiteitszin en pedagogische in-

structie aan jongeren (want het kan al strafbaar zijn om IS-materiaal door te sturen) - valt bij deelnemende docenten in zeer goede aarde. Leerlingen leren met TerInfo om actuele gebeurtenissen in een historische context te plaatsen en geven deze op die manier 'een plek'. Bovendien is mediawijsheid een belangrijk onderdeel in ons project. TerInfo leert leerlingen om kritisch (media)berichtgeving over terrorisme te duiden. Deze lesplannen zijn per opleidingsniveau gedifferentieerd: primair onderwijs (bovenbouw, onderbouw) en voortgezet onderwijs (vmbo, havo/vwo-onder- en bovenbouw).

Ten slotte biedt TerInfo ook een aantal voorbeeldlessen en veel externe links met tips en informatie over het bespreken van maatschappelijk gevoelige informatie met kinderen van verschillende leeftijden.²

REACTIES VAN LEERLINGEN

Leerlingen van het Goois Lyceum in Bussum volgden de lessen over terrorisme. M&P vroeg ze wat ze ervan hebben geleerd. Ze zeiden er het volgende over:

'IK HEB ERVAN GELEERD DAT ER VERSCHILLENDE SOORTEN TERRORISME ZIJN EN DAT DE KANS OP EEN AANSLAG HEEL KLEIN IS.' - SOPHIE

IK SNAP NU VEEL BETER WAT TERRORISME INHOUDT EN WAAROM HET IN DE WERELD VOORKOMT - SUUS

Nikki Sterkenburg
(foto: Bianca Toeps)

INTERVIEW

M&P gaat in gesprek met Nikki Sterkenburg, projectleider bij TerInfo. Naast haar werk als journalist heeft ze ook maatschappijleer en Nederlands gegeven en is ze al tien jaar bezig met radicalisering en terrorisme. Momenteel doet ze ook onderzoek naar radicaal- en extreemrechts in Nederland.

'In crisistijden moeten scholieren kunnen teruggrijpen op informatie die correct, rechtsstatelijk verantwoord en begrijpelijk is. Daarin voorziet dit project.' aldus Beatrice de Graaf. **Is zij de drijvende kracht achter dit project?**

'Beatrice de Graaf is inderdaad initiator van TerInfo. Omdat zij het echter ook heel druk heeft met college geven, zelf onderzoek doen en scripties begeleiden, ben ik als projectleider bij TerInfo aangesteld. Samen met assistent-projectleider Nicolette Moors zorg ik voor de dagelijkse aansturing, uiteraard in overleg met Beatrice.'

Welke rol speelt u in het project? Wat is uw achtergrond in relatie hiertoe?

'Ik ben begin 2019 door Beatrice gevraagd of ik misschien projectleider bij TerInfo wilde worden. Vanwege de hoge maatschappelijke relevantie ben ik er graag op ingegaan. Bij TerInfo initieer en coördineer ik onderzoek. Daarnaast heb ik met twee ICT'ers de site geherstructureerd en vernieuwd, denk ik na over de grote lijnen en houd ik me bezig met het werven van financiering.'

Wat heeft u ertoe aangezet om het project TerInfo mede op te zetten?

'Leerlingen weten en vinden veel meer van terrorisme dan vaak wordt verondersteld, maar binnen het huidige curriculum is er weinig plek voor het onderwerp. Hoe langer ik met TerInfo bezig ben, hoe meer ik overtuigd ben van de maatschappelijke noodzaak van een programma dat leerlingen helpt met de verwerking en duiding van de wereld die soms zo ongefilterd

binnenkomt. Daarnaast was het natuurlijk ook een pre dat TerInfo zo ongeveer alles combineert wat ik ooit heb gedaan.'

Wat is het doel van het project?

'TerInfo helpt docenten in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs met het bespreekbaar maken van terrorisme en politiek geweld in de klas, met als doel het verhogen van hun weerbaarheid tegen radicalisering en het tegengaan van polarisatie in de klas. Om dat te bereiken, zal je eerst moeten inventariseren wat leerlingen weten en denken, dat bespreekbaar maken en het vervolgens in een historische context inbedden. We willen dat leerlingen leren dat terrorisme iets van alle tijden is en bovendien uit verschillende hoeken afkomstig is. Uit onderzoek weten we dat radicalisering doorgaans begint met woede over vermeend onrecht en/of het gevoel dat de eigen groep wordt bedreigd. Zulke gevoelens kunnen worden opgewekt of versterkt wanneer er een terroristische aanslag of politiek geweld plaatsvindt - wat dikwijls de polarisatie tussen groepen in de samenleving aanwakkert. Ook in Nederland zetten aanslagen de sociale cohesie onder druk. Daarom is het belangrijk dat leerlingen handvatten krijgen om angst, geweld en gevoelens van onrecht te duiden en dat ze een handelingsperspectief hebben wanneer het gaat om wat ze zelf kunnen doen.'

Waarom adviseert u scholen om deel te nemen?

'Wanneer docenten terughoudend zijn, komt dat vaak doordat ze denken dat het niet in hun klassen speelt of omdat ze het een te spannend onderwerp vinden - want wat als je gevoelens van polarisatie alleen maar aanwakkert? Toch merken wij dat leerlingen er juist graag over willen praten. Het klaslokaal is bij uitstek de plek die een veilige omgeving voor leerlingen kan zijn om over dat soort moeilijke onderwerpen te spreken.'

Wat is jullie ervaring met de lessen op middelbare scholen?

'Heel positief, leerlingen vinden het vaak erg interessant. We zien ook dat sommige scholen liever hebben dat we eerst een workshop komen geven, aan docenten dan wel aan leerlingen. Vooraf overleggen we dan al uitgebreid over welke problematiek er op de school speelt, zodat we iets op maat kunnen maken. Ook zelf worden we elke les weer verrast over hoeveel leerlingen weten, al kan de dynamiek soms per klas verschillen. In de havo- en vwo-bovenbouw krijg je soms eerst sociaal wenselijke antwoorden, terwijl vmbo-leerlingen veel eerder ongefilterd en ongezoeten hun mening geven.'

'TERRORISME IS ERG INGEWIKKELD EN ER IS GEEN TERM VOOR DIE HET PRECIES ONDERSTEUNT. DE KANS OP EEN AANSLAG IS 1 OP 15 MILJOEN. JE HOEFT DUS NIET BANG TE ZIJN VOOR EEN AANSLAG.'
- RENS

'ER ZIJN VIER GOLVEN VAN TERRORISME. TERRORISME GAAT VAAK OVER HET STREVEN NAAR IDEALEN, DIE IN DE EERSTE PLAATS NIET DOOR DE MAATSCHAPPIJ WORDEN GEACCEPTEERD.' - NAUT

'TERRORISME KOMT IN VEEL VORMEN VOOR EN IS VANUIT HET PERSPECTIEF VAN DE DADER NIET VERKEERD.' - DJARO

Kunnen docenten ook zelf de lessen introduceren? Zo ja, bieden jullie lesmateriaal of hulpmiddelen aan ter voorbereiding?

'Zeker. Voor het voortgezet onderwijs hebben we zelf een lessenserie van zes lessen over de golventheorie met vijf soorten terrorisme (introductioneel met achtereenvolgens lessen over anarchistisch-, anti-koloniaal-, links-, religieus- en rechtsextremistisch terrorisme) en losse werkvormen. Er komt binnenkort een lessenserie bij over de psychologie van terroristen omdat we merken dat leerlingen dat heel interessant vinden. Bij alle lessen zit een uitgebreid lesplan en een powerpointpresentatie. Ook staan er multimediale clips klaar op de site. Veel docenten gebruiken ook ter introductie het DWDD-college van Beatrice de Graaf, dat op internet staat.'

Er zijn ook bijeenkomsten voor docenten en betrokkenen over het bespreken van moeilijke thema's. Kunt u daar iets meer over vertellen?

'We proberen minimaal twee keer per jaar docenten uit te nodigen om te delen waar

zij tegenaan lopen. Daarnaast laten we bij een dergelijke bijeenkomst soms inspirerende voorbeelden uit de praktijk zien. Hiermee willen we docenten ondersteunen, maar tegelijkertijd is het ook voor ons goed om te inventariseren wat er speelt. Vervolgens kunnen wij er weer met ons team van betrokken onderzoekers en experts - onder meer van geschiedenis, pedagogiek, religiewetenschappen, informatiekunde, sociologie en psychologie - over brainstormen hoe we zouden kunnen helpen en ondersteunend lesmateriaal ontwikkelen.'

Jullie betrekken ook docenten bij de projectopzet. Kunnen ze zich daarvoor opgeven?

'Zeker! We hebben zowel een redactieraad als een onderzoeksraad en voor wie enkel input wil leveren of een verzoek heeft staat onze mailbox altijd open.'

Met TerInfo beogen jullie onder andere de verhoging van de weerbaarheid van kinderen tegen extremisme, terrorisme en radicalisering? Slagen jullie daarin en hoe meten jullie dat?

'Het is moeilijk te meten of je iets hebt voorkomen. In die zin zullen we ook nooit pretenderen dat we een preventieprogramma zijn, maar we zijn nu wel aan het meten in hoeverre onze lessen invloed hebben op de attitudes van leerlingen ten aanzien van terrorisme en politiek geweld. Het is alleen nog te vroeg om daar iets over te zeggen, maar verkennend onderzoek van Theriault et al. (2017) lijkt erop te wijzen dat het absoluut effect heeft. We hopen in 2020 over ons onderzoek te publiceren.'

Zijn er met betrekking tot de beleving van terrorisme verschillen tussen stad en platteland?

'Ook dat is op dit moment nog onderwerp van ons onderzoek. Wat we wel zien is dat docenten in de provincie vaak denken dat hun leerlingen niet met terrorisme

bezig zijn, maar wanneer er een aanslag of schietincident is, zoals op de tram in Utrecht in maart 2019, dan houdt dat leerlingen wel degelijk bezig. Soms bijvoorbeeld omdat ze familie in Utrecht hebben of omdat hun ouders er werken. Daarom blijven we erop hameren: vul het niet voor de leerlingen in, maar praat met ze om erachter te komen wat ze weten en hoe ze erover denken. Soms zijn leerlingen, alleen al door dingen die ze op het internet volgen, een behoorlijke expert op het gebied van wapens geworden. Dat betekent niet dat je die leerling meteen moet wantrouwen, want het kan ook gewoon interesse zijn. Wel is het goed om je er bewust van te zijn.'

Wat wilt u zelf nog kwijt?

'Hoe langer ik bij TerInfo werk, hoe meer ik overtuigd ben van de noodzaak ervan. Hoewel het voor mij natuurlijk ook gewoon een baan is, maakt het me in alle opzichten een rijk mens. Het is heel circulair: scholen brengen iets en denken mee aan de ontwikkeling van lesmateriaal, waarvan ze vervolgens zelf weer gebruikmaken. Onze studenten lopen stage, leren meer over de maatschappij en vinden het vaak zo leuk dat ze TerInfo weer als onderwerp voor hun scriptie gebruiken. Iedereen brengt iets in en neemt er weer iets uit mee.'

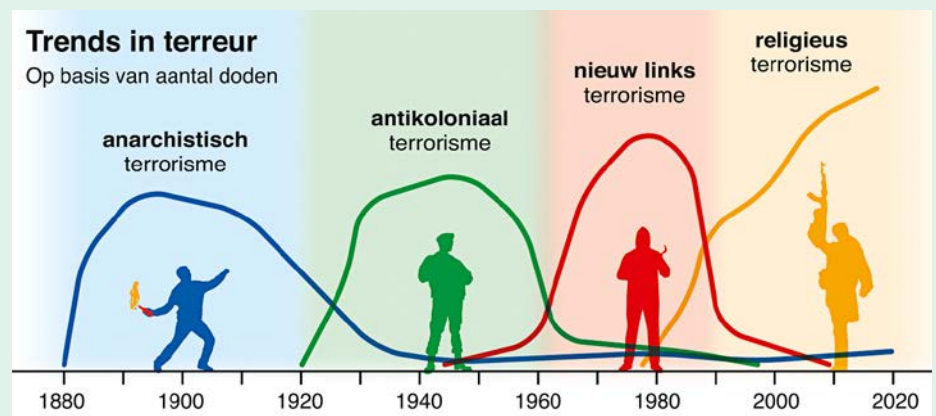
'TERRORISME ZAL ALTIJD AANWEZIG ZIJN OP DE WERELD EN HET IS BELANGRIJK OM TE BEGRIJPEN WAT HET BETEKENT.' - MARIJN

'DAT ER DOOR DE TIJD HEEN OOK VEEL VERSCHILLENDE VORMEN VAN TERRORISME ZIJN GEWEEST.' - ELINE

Tot slot is het altijd goed om te benadrukken dat we gratis zijn en geen commercieel doel hebben. We worden betaald vanuit de Universiteit Utrecht, de stad Utrecht (Taskforce Radicalisering en Polarisatie) en de Stevin-premie van Beatrice de Graaf.' ♦

Noten

1. <https://nos.nl/artikel/2278971-terrorismeles-in-utrecht-zomaar-mensen-vermoorden-dat-kan-echt-niet.html>.
2. <https://ter-info.nl/home>.

Bron: Beatrice de Graaf / DWDD

TERINFO

TerInfo geeft op aanvraag van de school zelf workshops (aan leerlingen en/of docenten) of ontwikkelt en levert docenten lesmateriaal. TerInfo biedt:

- een mobiele website (ter-info.nl) met hoogwaardige beknopte informatie over terrorisme;
- praktische ideeën en opdrachten om het gesprek met leerlingen aan te gaan;
- behulpzame duiding in het geval van actuele aan terrorisme gerelateerde maatschappelijke gebeurtenissen; en
- informatie en handvatten gericht op docenten van de bovenbouw van het primair onderwijs, de onder- en bovenbouw van het voortgezet onderwijs en het mbo.

Wilt u zich aanmelden of heeft u vragen dan kunt u contact opnemen met Nikki Sterkenburg en Nicolette Moors (ter-info@uu.nl).

PRESENTATIE VAN HET HANDBOEK VAKDIDACTIEK MAATSCHAPPIJLEER 2019

VAN HANDBOEK NAAR LESPRAKTIJK

Jongstleden augustus verscheen de hernieuwde versie van het *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Aanleiding voor het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken (LEMM) om in samenwerking met de Hogeschool van Amsterdam en ProDemos op 1 november een presentatiemiddag te organiseren waarbij auteurs van het handboek in workshops hun geschreven tekst naar de lespraktijk vertaalden.

KOEN DOGTEROM

De openingslezing werd verzorgd door politoloog Tom van der Meer. Hij heeft in eerder onderzoek laten zien betrokken te zijn bij de doelen van het vak maatschappijleer: de bevordering van (i) politieke en maatschappelijke geletterdheid, (ii) de ontwikkeling van politiek en maatschappelijk oordeelsvermogen en (iii) het vermogen tot politieke en maatschappelijke participatie. Dit deed hij onder meer in de Staatscommissie parlementair stelsel, die een verplicht aanbod van maatschappijkunde op alle (vmbo-)scholen bepleit.

DEMOCRATIE

Van der Meer ging tijdens de openingslezing in op zorgen die er over jongeren, onderwijs en democratie bestaan. Hij poneerde in dit verband twee stellingen:

1. Jongeren raken onthecht van democratische waarden.

Argumenten voor deze stelling werden aangedragen door onderzoek van Yascha Mounk. Van der Meer liet zien dat er in Nederland wel degelijk brede steun is voor democratische waarden en een democratisch ingericht bestuur. Sterker nog: een overgrote meerderheid van de bevolking steunt een (in)directe vorm van democratie ten opzichte van een technocratie. Ook is er weinig steun voor een op loterij gebaseerde democratie. Van der Meer liet zien dat deze eerste stelling eenvoudig onderuit is te halen.

2. Nederland is een diplomademocratie en dit wordt veroorzaakt door het onderwijs.

Deze stelling kon deels worden bevestigd. Een kanttekening is dat de *diplomademocratie* al het uitgangspunt blijkt te

jongeren het meest expliciet en bewust in democratie onderwijzen. Zij kunnen een voortrekkersrol vervullen bij de versterking van de volgende aspecten binnen het onderwijs:

- zorgen voor een doorlopende leerlijn democratisch burgerschap;
- benadrukken van het belang van bevoegde vakdocenten;
- zorgen voor een steviger positie van burgerschap en maatschappijleer in het curriculum; en
- pleiten voor meer uren voor een vak als maatschappijleer.

Na de openingslezing volgden er twee rondes met in totaal zes workshops. Een kort verslag van de workshops vindt u op de website van M&P: www.maatschappijenpolitiek.nl.

OVERHANDIGING

Na afloop van de workshops nam Carla van Boxtel namens het LEMM, dat er als mede-uitgever en hoofdfinancier voor heeft gezorgd dat de herziene versie tot stand kon komen, de herziene druk van het *Handboek vakdidactiek maatschappijleer* in ontvangst. Ook Coen Gelinck kreeg namens mede uitgever ProDemos en de Nederlandse Vereniging voor Leraren Maatschappijleer (NVLM) het boek uitgereikt.

Met deze nieuwe versie van het handboek hopen de auteurs dat docenten zelfbewust en systematisch lessen maatschappijleer en burgerschap zullen ontwerpen en uitvoeren. Zij hopen dat de maatschappelijke en politieke geletterdheid en het maatschappelijk en politiek oordeelsvermogen van leerlingen daardoor wordt bevorderd en dat leerlingen zich het vermogen eigen maken om politiek en maatschappelijk te participeren. ♦

zijn op het moment dat leerlingen aan hun carrière op de middelbare school beginnen. Op dat moment zijn er al duidelijke verschillen tussen het vmbo en het vwo te zien. Terecht werd opgemerkt dat de term diplomademocratie dan misschien niet helemaal passend is. Er kan worden geconstateerd dat, hoewel steun voor elementen uit de democratische rechtsstaat hoog is, er een verschil is tussen de mate waarin vwo'ers deze elementen steunen en de mate waarin vmbo'ers dat doen. Verder onderzoek zal inzicht geven in de vraag of het onderwijs op de middelbare school deze opleidingskloof al dan niet versterkt.

VOORTREKKERSROL

De conclusie van Van der Meer is dat de burgerschapsopdracht zich niet tot alleen maatschappijleerdocenten moet beperken. Wel zijn deze docenten degenen die

CROSS YOUR BORDERS START MET NIEUW PROJECT VOOR SCHOLIEREN

TEGEN ARMOEDE EN ONRECHT

M&P ontmoet stichting Cross your borders. Reeds vijftien jaar ontwikkelen zij voor scholieren allerlei projecten over armoede en onrecht in de wereld. Het nieuwste project, dat sinds dit schooljaar wordt aangeboden, heet *Globaland XL*. We spreken met Chantal Vermeeren, projectcoördinator bij Cross your borders.

VINCENT DE GEUS

Wat doet Cross your borders voor scholen? 'Cross your borders werd vijftien jaar geleden opgericht door twee studenten die vonden dat het onderwijs meer aandacht zou mogen besteden aan armoede en onrecht in de wereld. Zij ontwikkelden het project *Cross your borders*. Dit werd uiteindelijk een succes en over de jaren zijn we steeds meer projecten gaan ontwikkelen. Jongeren zijn binnen onze projecten bezig met mondiale vraagstukken, maar er wordt altijd ook een link met Nederland gemaakt. Ook willen we dat iedere jongere zich na deelname aan een project de vraag stelt wat hij of zij zelf kan doen om armoede en onrecht in de wereld terug te dringen.'

Werken jullie veel samen met docenten Maatschappijleer? 'Maatschappijleerdocenten zijn inderdaad de docenten waarvan we de meeste aanvragen krijgen. Onze projecten sluiten goed bij het vak aan, maar eigenlijk zijn onze projecten vakoverstijgend. We krijgen ook aanvragen van aardrijkskundedocenten of van andere medewerkers van scholen. Wie ons contacteert hangt soms af van de klassen die gaan deelnemen aan een project. We hebben projecten voor brugklassen, maar ook voor mbo-groepen en bovenbouwklassen van havo/vwo. Ons nieuwste project *Globaland XL* bieden we zelfs ook aan op hbo-scholen.'

Foto: Vincent de Geus

Over Globaland XL gesproken, wat houdt dit nieuwe project in?

'Binnen Globaland XL zijn jongeren digitaal bezig een land te besturen. Ze gebruiken hierbij een laptop of tablet. Allereerst moeten ze creatief aan de slag gaan om zogenoemde *globa's* te verdienen. Ze kunnen bijvoorbeeld de opdracht krijgen een protestlied te schrijven of ze doen een toneelopdracht over arbeidsomstandigheden in de kledingindustrie. Ook kunnen ze met film aan de slag gaan. De docent en begeleider bepalen als juryleden hoeveel *globa's* een groepje met een opdracht verdient. Binnen de app kunnen jongeren de *globa's* vervolgens digitaal uitgeven. Op die manier besturen ze hun land. Ze moeten hun burgers tevreden houden. Welk belastingtarief stellen ze in en hoe zorgen ze ervoor dat mensenrechten niet worden geschonden? Dat zijn vragen waarmee ze aan de slag gaan.'

Is het project al een succes?

'We hebben het project inmiddels een aantal keren uitgevoerd en deelnemers zijn enthousiast. Binnenkort gaan we het ook op een mbo-school doen. De creatieve activiteiten binnen Globaland XL zijn belangrijk, maar ook de competitie speelt een rol. Verder maakt de digitale app het hele project heel levendig. Ten slotte zorgen onze begeleiders er ook voor dat het project goed verloopt, hoewel scholen er ook voor kunnen kiezen het project zelfstandig - zonder begeleider - uit te voeren. Leerlingen hoeven niet vooraf te worden voorbereid. Wel is het belangrijk dat ze zelf over een laptop of tablet beschikken om op de app in te kunnen loggen.'

Het klinkt boeiend, maar er hangt wel een flink prijskaartje aan.

'Dat is inderdaad zo. Voor Globaland XL betalen scholen 950 euro en vervolgens nog 24,50 euro per leerling. Ze krijgen daar wel twee boeiende, verzorgde dagen voor terug. Overigens moeten scholen ook voor onze andere projecten betalen. Het verschilt heel erg per school of ze bereid zijn dit te betalen. Sommige scholen hebben er geen geld voor. Anderen reserveren jaarlijks een potje voor deelname aan een project. We ontvangen geen subsidies voor de projecten die we verzorgen. Vandaar dat we een vergoeding moeten vragen. Wel stelden verschillende fondsen geld aan ons beschikbaar voor de ontwikkeling van onze projecten. Voor scholen die mee willen doen is het trouwens ook mogelijk met de cultuurkaart te betalen.'

Is het echt zo dat deelname aan jullie projecten effect op leerlingen heeft?

'Ja, behalve dat leerlingen hun interesse vergroten en enthousiast zijn, heeft deelname ook op de langere termijn effect. Dit weten we omdat we scholen en leerlingen ook na afloop bevragen. Na zes maanden is 25 procent van de leerlingen die hebben deelgenomen nog steeds geïnteresseerd in het tegengaan van armoede en onrecht en circa een op de acht leerlingen is daadwerkelijk in actie gekomen om iets tegen armoede en onrecht te doen. We weten natuurlijk niet zeker hoe groot de invloed van deelname is, maar we zijn positief over deze uitkomsten. ♦

Meer informatie vindt u op de website
<https://globalandxl.nl>

MAATSCHAPPIJLEER KAN KLIMAAT NIET NEGEREN

De Green Deal (bron: Europese Unie)

RECHTERS STORTEN ZICH OP KLIMAAT

Sinds maatschappijleer zich als serieus vak profileert is het thema *klimaat en milieu* gedumpt, samen met seks en drugs. Met die laatste *aandachtsvelden* weten veel leerlingen wel raad, maar aan klimaat en milieu valt in de les niet steeds te ontkomen. De actualiteitswaarde en de maatschappelijke impact liggen immers hoog, met vaak een hoofdrol in het politieke debat.

WOLTER BLANKERT

Als klap op de vuurpijl heeft het onderwerp klimaat en milieu zich binnen *burgerschap* genesteld. In het wetsvoorstel van minister Arie Slob hierover duikt 'goed gedrag' veelvuldig op. De perfecte burger onthoudt zich van het molesteren van medeburgers, slooft zich uit voor sociale cohesie, gedraagt zich hoogst verantwoord en spant zich daarom in om de opwarming van de aarde binnen de perken te houden. De meeste scholen werken hier al aan en het is verstandig er nu nog een tandje bij te zetten als onderdeel van burgerschap; te meer omdat hier een 'handelingsperspectief' wordt geboden. Zo komen leerlingen tot het inzicht dat hun gedrag telt, door een beetje te dimmen met consumptie, korter douchen (kleren minder vaak verschonen hoor je minder, evenals de krant de deur uit doen), minder vlees te eten en afval in de juiste bak deponeren. Tot het aankweken van schuldgevoel of schaamte mag dit niet leiden want dan krijgen psychologen het later nog drukker. Alles onder het motto dat 'alle beetjes helpen', waaraan alleen een cynische zuurpruim twijfelt.

FIASCO'S

Daarnaast kan een leerkracht niet om ingrijpende politieke processen heen. December 2019 was een maand vol fiasco's. De klimaatop van Madrid mondde uit in het droeve inzicht dat zich verschillende landengroepen hebben gevormd, elk met hun eigen

snelheid, waaronder stilstand. De nieuwe Europese Commissie heeft van klimaat en milieu het speerpunt gemaakt, met 'super-commissaris' Frans Timmermans als coördinator. Helaas vergde het heel wat kunst- en vliegwerk om na afloop van de eerste Europese top over deze *Green Deal* de schijn van eenheid, en dus besluitvaardigheid, op te houden. Enthousiasme ontbreekt in de meeste na 2000 toegetreden lidstaten, tenzij West-Europa flink de beurs trekt. De Franse president Emmanuel Macron toonde wel enthousiasme, maar lijkt zijn achterban kwijt, onder meer vanwege zijn klimaatplannen. Nederland, dat zelf de grootste moeite heeft het tempo bij te benen, spreekt met twee tongen. Het Europese beleid valt in principe samen met het Nederlandse en geniet daarom steun, maar tegelijkertijd hamert de Nederlandse regering erop dat de begroting van de Europese Unie niet mag stijgen. Zonder extra middelen is de *Green Deal* onuitvoerbaar. Dit jaar wordt het jaar van de waarheid, waarin de begroting van de Europese Unie voor de zeven jaar daarna moet worden uitonderhandeld. Dan zal blijken welke lidstaten echt achter de plannen staan.

Het bezwaar van de profileringsdrang van Timmermans is dat *Brussel* weer de schuld krijgt van onvermijdelijke impopulaire maatregelen op nationaal niveau; net als *Brussel* nu de schuld van het stikstofprobleem krijgt, terwijl Nederland geheel op eigen houtje een lappendeken van tweehonderd beschermd natuurgebieden heeft samengesteld en jarenlang met natuurcompensatie een loopje nam.

Als kerstverrassing oordeelde de Hoge Raad tenslotte in de Urgenda-zaak dat de trage daling van de CO₂-uitstoot in strijd met de mensenrechten is; een uitspraak die veel staatrechtsgeleerden en de regering versted deed staan. Het ging hier immers niet om schending van een eenduidig geformuleerd verdrag, zoals in de stikstofkwestie. Tot op heden golden internationaal alleen gruwelijke zaken als marteling en executies als strijdig met de mensenrechten. De Hoge Raad negeerde het internationale aspect van klimaatschade. Als Tata Steel sluit of als er meer elektriciteit uit Duitse bruinkoolcentrales wordt betrokken, eerbiedigt Nederland de mensenrechten weer, maar het klimaat is daarmee niet gebaat.

WETENSCHAP

Klimaatgeleerden beklemtonen dat het uur van de waarheid nadert of al is gepasseerd. Politieke leiders in West-Europa onderschrijven verbaal die visie, maar deinzin terug voor harde maatregelen op de korte termijn, waarbij men de bevolking zou moeten mobiliseren met een beroep op brandende urgentie. In de praktijk roepen zelfs voorzichtige plannen al felle weerstand op. Een simpele, afgezwakte, verlaging van de maximumsnelheid betekende in Nederland een pijnlijke bevalling. Bij de Europese verkiezingen in 2019 deed zich een *groene golf* voor, maar die was nergens hoog genoeg om in de buurt van een meerderheid te komen.

Daarom krijgen plannen op de lange termijn de voorkeur, buiten de eigen regeerperiode. Daarbij worden wel concrete doelen gesteld, maar de weg erheen blijft in de week liggen.

Daarnaast doen zich ongerijmdheden voor die dankbaar voer voor critici zijn. De voor de 'gewone man' belastende ingreep van huizen zonder gasverwarming gaat gepaard met extra stroomopwekking uit gas. Gascentrales vangen immers de sluiting van kolencentrales op, omdat groene energie (wind en zon) daarin nog lang niet kan voorzien. Groene energie levert momenteel circa 10 procent van de elektriciteitsbehoefte. Een windpark voor 150.000 huishoudens klinkt geweldig, maar huishoudens verbruiken nog geen 15 procent van het totaal, waardoor het om 0,3 procent van de elektriciteitsbehoefte gaat. Het streven naar 'fossielvrije' energie berust daarom op een steeds groeiende rol voor biomassa, terwijl de meeste wetenschappers deze energiebron als zeer vervuilend bestempelen, erger dan steenkool.

TECHNIEK

Binnen de *Green Deal*, de Nederlandse klimaatwet en de akkoorden van de Verenigde Naties (Parijs et cetera) krijgen technische oplossingen weinig aandacht. Die zijn dan ook niet direct voorhanden, maar toch lijken die onmisbaar voor een werkelijke oplossing, gezien het trage verloop van de transitie, met de dubieuze rol van biomassa.

In theorie zijn er mogelijkheden genoeg. Met kernfusie als energiebron wordt al tientallen jaren geëxperimenteerd en de spoedige doorbraak is al vele malen voorspeld. Waterstof als zelfstandige energiebron is in theorie mogelijk en in een laboratorium is het gelukt CO₂ in brandstof om te zetten (wat een boom klaarspeelt, moet ook de mens kunnen). Probleem is steeds dat de benodigde energie voor deze processen nauwelijks onderdoet voor de geleverde (zoals nu bij waterstofproductie). De verwachting is echter dat deze verhouding drastisch zal verbeteren. Technische oplossingen vallen buiten burgerschap, maar in het politieke debat zouden ze meer aandacht kunnen krijgen, en daarmee binnen maatschappijleer. Het blijft speculatief of ze gaan werken, maar dat geldt ook voor veranderingen in gedrag. ♦

LESSUGGESTIE

1. Greta Thunberg is het gezicht geworden van de jongere generatie die door wil pakken bij oplossingen voor de klimaatcrisis. Op het internet valt veel informatie over haar te vinden, met filmpjes op YouTube. Op Twitter vind je (naast positieve) veel negatieve reacties.
 - a. Welke kritiek levert Greta Thunberg op het huidige beleid?
 - b. Welke oplossingen draagt zij aan?
 - c. Op welke bezwaren stuiten die?
 - d. Sta jij achter haar? Licht je antwoord toe.
 - e. Verklaar de negatieve reacties op haar op de sociale media.
2. Men spreekt van vliegschaamte, vleesschaamte, was-schaamte en zelfs surfschaamte (surfen op het internet vergt veel elektriciteit, niet thuis, maar in grote data-centra, overigens geldt dat ook voor volle mailboxen en versturen van foto/filmpjes).
 - a. Vind je schaamte een positieve bijdrage aan het klimaatprobleem? Licht dit toe.
 - b. Ga in groepjes na wat je het gemakkelijkst kunt opgeven ter wille van het klimaat en wat het minst. Vergelijk de uitkomst met andere groepjes in de klas.
 - c. Trek hieruit je conclusies.
3. In theorie biedt klimaatverandering ook kansen. Als Nederland onder water loopt, kan de bevolking naar Groenland verhuizen, waar de ijskap is verdwenen.
 - a. Op welke praktische problemen zal een dergelijke 'oplossing' stuiten?
 - b. Gaat het daarom om een oplossing of om onzinpraat (Geef uitleg, waarin je je eigen mening kunt verwerken).
 - c. In prehistorische tijd konden hele bevolkingsgroepen gemakkelijker dan nu naar andere streken trekken. Verklaar dit verschil met tegenwoordig.

Voor vwo en/of maatschappijwetenschappen, hier een on-vernijdelijke vraag.

4.
 - a. De Raad van State trad op als hoogste rechter in de stikstofkwestie, de Hoge Raad in de CO₂-kwestie (Urgenda-zaak). Verklaar het verschil.
 - b. Vrijwel alle juristen waren het eens met de uitspraak van de Raad van State, terwijl de uitspraak van de Hoge Raad (naast bijval) op veel onbegrip stuitte. Verklaar het verschil.
 - c. Sommige juristen en politici vrezen dat het hek van de dam is na de uitspraak in de Urgenda-zaak, omdat de rechtspraak zich boven de politiek zou stellen. Bedenk argumenten en tegenargumenten voor deze vrees.
 - d. Als Tata Steel in 2020 sluit of wordt gesloten heeft Nederland voldaan aan de CO₂-eis van Urgenda. Ga na wat daarvan de consequenties zouden zijn en ga na of dit voor het klimaat gunstig zou uitpakken.

DE ANGSTFABRIEK: EERST ANGST, DAN VEILIGHEID

'WE KEEP YOU SAFE'

In Den Haag is het sinds november mogelijk om undercover de *Fake fear factory* te bezoeken.¹ Deze angstfabriek houdt zich bezig met het vinden van manieren om de veiligheid in de samenleving optimaal te laten zijn, maar in hoeverre zit er een spanning tussen de verhoging van de veiligheid en het behoud van onze privacy? Over dit dilemma laat de angstfabriek ons nadenken.

KOEN DOGTEROM

Op een plein, vlak bij het Haagse station Hollands Spoor, staat een ogenschijnlijk verlaten gebouwtje. Met vier anderen wacht ik op het moment waarop zij worden binnengelaten, niet wetende wat ons te wachten staat. Om stipt acht uur gaat de deur op een kier. Het groepje mensen wordt binnengelaten door een vrouw die overdreven glimlachend met weinig woorden duidelijk maakt dat wij onze jassen en tassen in open kluisjes zonder sleutel moeten achterlaten. We treden een receptie binnen en de spanning is merkbaar...

DOCENT

Niemand van ons weet wat er gaat gebeuren en de dame vraagt ons een voor een op een podium te gaan staan zodat de machine kan bepalen of wij de strikt geheime fabriek mogen binnentreden. Als ik het podium afstap vertelt de dame mij dat het interessant is om te weten dat ik docent maatschappijleer ben. Eigenaardig is dat ik dit daar nog niemand heb verteld en dit ook niet bij mijn aanmelding heb aangegeven. Nadat wij allemaal door de machine zijn geanalyseerd komt de directeur binnen; een gladde man met baardje en halflang haar. We mogen met hem en zijn assistenten mee voor een rondleiding in de fabriek.

De Angstfabriek in Den Haag
(foto: Koen Dogterom)

'WE KEEP YOU SAFE'

RISICOMIJDEND GEDRAG

Allereerst wordt gevraagd of wij aan een test willen meewerken. Vier van ons krijgen meetapparatuur aangebracht, waaronder een *virtual reality*-bril. Ik mag in het midden op twee schermen bekijken hoe de data worden geanalyseerd. Mijn vier medebezoekers krijgen beelden te zien waarvan ik per persoon kan aanpassen in welke mate de filmpjes angst kunnen inboezemen. Er wordt met behulp van huidmetingen en andere apparatuur gekeken welke lichamelijke reacties worden veroorzaakt bij het zien van de filmpjes en op welk moment de angst bij deze mensen wordt vergroot. Het doel hiervan is erachter komen wat mensen angstig maakt zodat zij hierdoor risico's zullen vermijden en het nalaten om gevaarlijke handelingen te verrichten. Dit risicomijdend gedrag zal een veiligere samenleving creëren. Ondertussen loopt er af en toe een medewerker van het bedrijf langs.

VERTROUWEN

Door de directeur worden wij in zijn kantoor uitgenodigd. Hij vraagt ons ieder over onze grootste angst na te denken en dit met hem en de rest te delen. Deze verhalen gebruikt hij als voorbeeld waarom het noodzakelijk is om je door angst te laten leiden: 'Neem J.F. Kennedy. Hij wilde zich niet door angst laten leiden. Dit maakte dat hij het gebied waar hij doorheen zou rijden slecht heeft gecontroleerd op mogelijke dreigingen. Deze slechte voorbereiding is hem fataal geworden'.

De angstfabriek is een commercieel bedrijf dat diensten en producten aanbiedt om mensen in de samenleving optimaal te beschermen. Commercieel, want de overheid is natuurlijk niet te vertrouwen. Dit doe je door te weten wat de angst van mensen is. Daar kan men op in spelen om ervoor te zorgen dat risico's worden gemedend.

Na het gesprek met de directeur worden wij verzocht de fabriek weer te verlaten. Zodra wij alleen zijn en op het punt staan te vertrekken komt een van de medewerkers naar ons toegesnel. Hij vertelt ons dat er zaken gebeuren in het bedrijf die moreel verwerpelijk zijn. Er zijn medewerkers verdwenen vanwege kritiek op de manier van werken. Hij wil ons laten zien wat er echt achter de angstfabriek schuilgaat. Heimelijk krijgen we uniformen van oud-medewerkers en mogen wij zelf ervaren hoe het is om in de angstfabriek te werken.

REFLECTIE

Wat volgt is een serie interactieve onderdelen waarbij wij zijn genooddaakt met elkaar nieuwsberichten over angstaanjagende onderwerpen te maken, zoals de dreiging van terroris-

me, klimaatverandering of migratie. Op welke manier kunnen we de berichten aan burgers aanbieden zodat de impact op hen het grootst is? Daarna moeten wij keuzen maken over de manier waarop het gedrag van burgers het best in toom kan worden gehouden. Hoe zorgen we ervoor dat we het gedrag van burgers kunnen volgen en bijsturen? Zodra wij hiermee klaar zijn komen we in een ruimte waar de lockers van de medewerkers staan. De namen van de verdwenen medewerkers van wie wij de uniformen dragen staan op sommige lockers geschreven. Bij het openen van de lockers zien we slachtoffers die met voor hun dagelijks aanwezige angst worden geconfronteerd. De vraag komt op of angst daadwerkelijk een goede raadgever is.

Nadat we hierbij enkele minuten hebben stilgestaan komen wij terug in de receptie. Zowel de receptioniste als de directeur, die inmiddels uit hun rol zijn gestapt, zijn aanwezig. Wat volgt is een gesprek en reflectie over datgene wat we hebben gedaan en de spanning tussen privacy en veiligheid. Welke gevolgen hebben welke keuzen?

CONCLUSIE

Deze bijzondere interactieve rondleiding nodigt mensen uit na te denken over angst, privacy en veiligheid. Het is een mooie inleiding voor een onderwijsleergesprek over de dilemma's die deze onderwerpen met zich meebrengen. Een kanttekening bij de rondleiding is dat het touchscreen in het onderdeel 'Nieuwsberichten creëren' het niet altijd goed deed. Ook werkten de tablets niet optimaal bij het maken van keuzen over hoe het gedrag van burgers kan worden gecontroleerd. Toch is het een aanrader om de angstfabriek met uw klas te bezoeken. De acteurs weten vanaf de eerste minuut een goede sfeer neer te zetten en wanneer u uw klas voor een bezoek aanmeldt kan met u worden besproken hoe het programma aan uw klas kan worden aangepast. Ook is er de mogelijkheid om na afloop in een aparte ruimte een gesprek met de acteurs en uw leerlingen aan te gaan om te reflecteren op de vraag hoeveel vrijheid of privacy wenselijk is om ten behoeve van onze veiligheid op te geven. ♦

Noot

1. Kijk voor een bezoek op: www.criticalmass.nl/project/de-angstfabriek.

LEERLINGEN NAAR BRUSSEL

Het is algemeen bekend dat iedere leerling uit het Nederlandse onderwijssysteem één keer de Haagse kaasstolp dient te bezoeken. Eind 2019 startte ProDemos een pilot waarbij leerlingen ook met de Europese Unie kennismaken. *M&P* ging samen met twee klassen en ProDemos richting Brussel. Thematiek van de dag: de weg van het Europese (wets)voorstel.

KOEN VOSSEN

Iedereen kent de borrelpraatjes over de onoverzichtelijke Europese Unie, waarbij door middel van een diversiteit aan argumenten wordt aangetoond hoe achterlijk de Europese Unie is. Van 'de Brusselse elite zorgt goed voor zichzelf' tot 'Nederland is een te klein land om invloed op EU-beleid te hebben'. ProDemos heeft alweer enige tijd geleden het besluitvormingsproces in een werkblad gevat, opdat leerlingen inzichtelijk krijgen hoe de Europese Unie functioneert (figuur 1). Veel overzichtelijker en begrijpelijker werd het voor velen niet.

EUROPEES BELEID

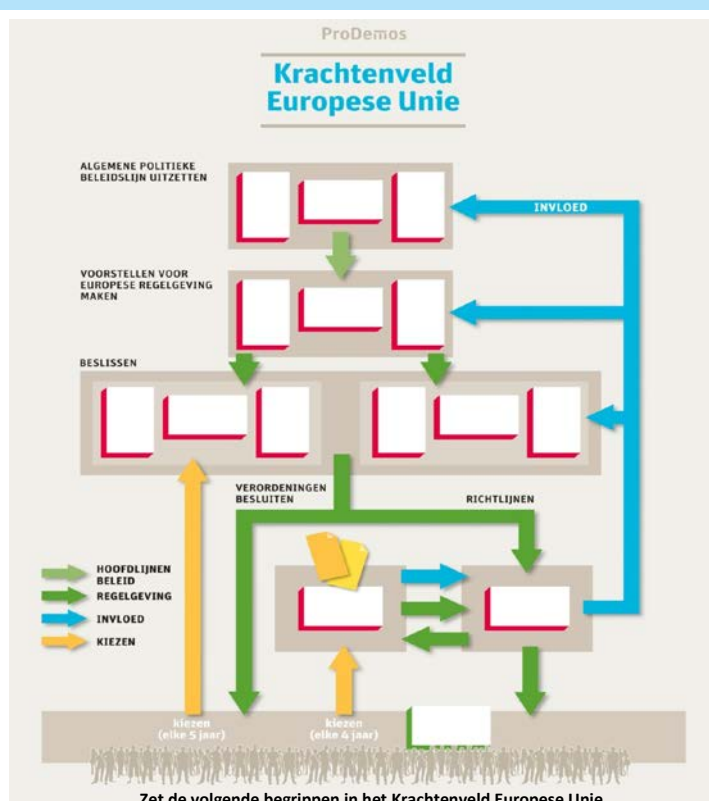
Tijdens dit (nieuwe) pilot-programma 'onderzoeken' de leerlingen welke rol de Europese instituties in het beleidsvormingsproces hebben. ProDemos organiseert dit, net zoals dit Huis voor democratie en rechtsstaat dat in Den Haag door middel van simulaties doet. Voorafgaand aan de reis richting Brussel buigen leerlingen, als regeringsleider van een lidstaat (Europese Raad), zich over de vraag: 'Wil de Europese Unie geld uitgeven aan snellere en goedkopere treinverbindingen tussen Amsterdam, Brussel, Londen, Parijs, Berlijn en Kopenhagen?'; een vraag die, ondanks haar actualiteit, niet alle leerlingen aanspreekt. Zij geven aan dat politiek gevoeligere onderwerpen, zoals een Europees leger of verbreding of verdunning van het aantal lidstaten, hen meer aanspreken. Desalniettemin toont dit logistieke vraagstuk haarfijn hoe wetgeving wordt ontwikkeld en wat de pijnpunten van dit proces zijn.

Besluiten nemen op basis van consensus blijkt namelijk niet gemakkelijk te zijn; zelfs met de beperkte informatie en kennis die aan de leerlingen worden verstrekt. Op basis van deze informatie moeten zij zelf redeneren wat de belangen en de gewenste keuzen voor hun bevolking zijn. Een besluit met algemene overeenstemming blijkt voor velen enkele 'verliezen' te betekenen en een volledig gelijk krijgen zit niet.

WEZENLIJKE ZAKEN

Eenmaal aangekomen in Brussel ging de pilot-groep in gesprek met Agnes Jongerius die namens de Partij van de Arbeid in het Europees Parlement zit. Wetgevers en wetgeving in het Europese worden vaak als een ver-van-mijn-bed-show weggezet. Veel leerlingen zijn dan ook bekend met het 'Hans Brusselmans'-filmpje van de SP, waarin dit tot een uiterste wordt gedreven. Jongerius wist dit verwijt van onpersoonlijk gedrag en ver-van-mijn-bed-show te ontcrachten en vertelt rijkelijk over persoonlijke anekdoten die het politieke leven in Brussel kleur en

Figuur 1 - Krachtenveld Europese Unie (bron: ProDemos)

Alle burgers van de Europese Unie
Europese Raad
Europese Commissie
Europees Parlement
Raad van de Europese Unie
Nationale parlementen
Nationale regeringen
Minister-president

Frans Timmermans
Donald Tusk
Jean Claude Juncker
705 leden
29 Nederlandse leden
10 samenstellingen
1 minister per lidstaat

Figuur 2 - Spiekaart Europese besluitvorming (bron: ProDemos)

vormgeven. Haar paradepaardje - emancipatie en quota - leverde een intrigerende discussie op, waardoor Europese wetgeving niet alleen technisch en saai leek. Europa gaat ook over wezenlijke zaken. Na afloop van het gesprek met deze Europarlementariër oefende de leerling zelf hoe het is om te werken als 'European Lawmaker' in het Europees Parlement: het werken en denken vanuit vijf fictieve Europese fracties, in plaats vanuit (uitsluitend) de natiestaat.

Dat Europese politiek en het Brusselse leven anders is dan leerlingen gewend zijn, wordt alleen al geïllustreerd door de gids bij de Hemicycle. Uitspraken zoals 'het Nederlandse onderwijssysteem excelleert in zelfpresentatie boven kennis' komen terloops boven water. Het uit een cultuur die op grondigheid en feitelijkeheid is gebaseerd. De gids straalt door de gedegen kennis en algehele houding dan ook de Europese beschavingsidealen uit. Waar leerlingen denken dat Engels de wereldtaal is, ontdekken zij dat de (Brusselse) diplomatie een voorkeur voor het Frans heeft.

SPANNINGSVELD

De dag werd afgesloten met een bezoek in het Consilium aan de Raad van de Europese Unie. Hierbij werd door een Europese ambtenaar uitgebreid ingegaan op het functioneren van de permanente vertegenwoordiging. Het gevolg van deze volledigheid was dat alle leerlingen wederom door de onbegrijpelijkheid van het Europese wetgevingsproces werden overvallen. Termen als 'Coreper I' en 'Coreper II' vlogen de leerlingen om de oren. Het bezoek eindigde met een werkvorm 'onderhandelen': het spanningsveld tussen noodzakelijke

samenwerking en de behartiging van eigen belangen. Ondanks de lengte van de dag deden alle leerlingen enthousiast en gedreven mee.

In essentie hebben de leerlingen het gehele wetgevingproces doorlopen. De wirwar van instellingen en belanghebbenden, zoals in figuur 1 is weergegeven, is eigenlijk te reduceren tot een veel simpeler en begrijpelijker model (figuur 2). Het leerdoel - meer kennis krijgen over Europese besluitvorming - weet dit pilotprogramma zeker te verwezenlijken. Het is dan ook een excursie die voor ProDemos zeker de moeite waard is om voort te zetten en voor individuele docenten maatschappijleer om te organiseren! ♦

Noot

1. <https://prodemos.nl/wp-content/uploads/2017/08/Krachtenveld-EU-werkblad.pdf>.

In 2020 organiseert ProDemos nog een aantal pilots, waarna zij met de Europese instellingen afspraken maken over een eventueel vervolg. Kijk voor lesmateriaal over de Europese Unie op de website van ProDemos: <https://prodemos.nl/leren> (zoekterm: 'Europese Unie').

RECENSIES

TENTOONSTELLING VERKENT ALLE ASPECTEN VAN DE HOODIE

CAPUCHON AF!

'Telefoon weg, koptelefoons uit, capuchon af!' Veel leerlingen worden 's ochtends bij binnenkomst vermanend toegesproken met deze drieslag. De hoodie (trui met capuchon) heeft de afgelopen decennia de klaslokalen veroverd, maar wat is de sociaal-politieke betekenis van dit kledingstuk, en waar komt die hoodie vandaan? *M&P* bekeek de tentoonstelling *The Hoodie* in Het Nieuwe Instituut in Rotterdam.

Bron: Devan Shimoyama, Het Nieuwe Instituut

BAS BANNING

26 februari 2012 liep de 17-jarige Afro-Amerikaanse Trayvon Martin in zijn hoodie naar huis. Buurtwacht George Zimmerman vond dat hij zich verdacht gedroeg. Hij lichtte de politie in, achtervolgde hem en kwam in een gevecht, waarbij hij Martin ten slotte neerschoot. De dood van Martin was de start van de *Black Lives Matter*-beweging. In de nasleep en het daaropvolgende proces (waarbij Zimmerman uiteindelijk werd vrijgesproken) ontspoon zich een debat over de hoodie als een verdacht kledingstuk. De drager van de hoodie wil iets geheimhouden. Waarom zou hij zich anders in een hoodie hullen? Journalist Geraldo Rivera verklaarde op Fox News: 'De hoodie is net zo verantwoordelijk voor de dood van Trayvon Martin als George Zimmerman'.¹

NEERGESHOTEN

Nadat tiener Michael Brown in 2014 door de politie in Ferguson werd neergeschoten, liet de media een foto van hem verspreiden waarop hij een bendeteken maakt. Als tegenreactie ontstond op sociale media de hashtag *#iftheygunnedmedown*, waarbij jongeren twee profielfoto's van henzelf lieten zien. Welke foto zou de media gebruiken als je zou worden neergeschoten? De nette foto van je afstuderen, of die met hoodie en je vrienden op straat?² Het antwoord liet zich raden.

KLEDINGREGELS

Deze en andere voorbeelden zijn te zien in de tentoonstelling *The Hoodie*. Want de hoodie heeft nog veel meer associaties. In de kunst, in sport, door de geschiedenis, in muziek. Een hoodie kan verbergen, maar je kunt er ook een statement mee maken. Het ligt er wel aan wie de hoodie draagt. Mark Zuckerberg, de president-directeur van Facebook, is ook een drager van een hoodie. Een hoodie om tegen de mainstream zich af te zetten en zich (en zijn bedrijf) als buitenstaander te bestempelen. Politici zetten de hoodie tijdens verkiezingen in als ze wat meer casual en benaderbaar willen lijken. Mark Rutte heeft een standaardoutfit met grijze hoodie voor als hij zich in campagnetijd onder de mensen begeeft. Arjen Lubach maakte er in 2018 een filmpje over.³

Waag hem evenwel niet te dragen in het parlement, zoals lid van het Huis van Afgevaardigden Bobby Rush in 2016 deed, toen hij over *racial profiling* sprak. Hij werd op basis van overtreding van de kledingregels uit het Huis verwijderd.⁴

AFLUISTEREN

In de kunst wordt de hoodie als inspiratie gebruikt. Een hoodie kan bijvoorbeeld een manier zijn om je te beschermen. Dat blijkt uit de anti-surveillancecoat *KOVR*, een draagbare kooi van Faraday (constructie van elektrisch geleidend materiaal) om te voorkomen dat je wordt afgeluisterd en je op deze manier tegen de surveillancemaatschappij te verzetten. De *KOVR* is vast niet prettig om te dragen, maar roept wel de vraag op in hoeverre wij op straat nog onzichtbaar kunnen en mogen zijn. De tentoonstelling verkent al deze aspecten van een simpel kledingstuk.

SAMENWERKING

Mocht je de tentoonstelling met leerlingen willen bezoeken dan is het raadzaam hierbij met een collega van CKV op te trekken. De website van het Nieuwe Instituut is namelijk vrij hermetisch. De tentoonstelling kan een mooie gelegenheid zijn om samen te werken voor een project over de verschillende aspecten van kleding. Wat kun je met je kleding uitdragen en wie mag welke kleding dragen? Wat is de sociaal-politieke functie van kleding? Hoe reageert de maatschappij op het kledingstuk? Wat zijn de kledingvoorschriften van verschillende scholen? Dat kan over de hoodie gaan, maar bijvoorbeeld ook over de boerka, het gele hesje, de stropdas, joggingbroeken, noem maar op. Succes! ♦

Noten

- <https://video.foxnews.com/v/1525652570001#sp=show-clips>.
- <https://www.buzzfeednews.com/article/mrloganrhoades/how-the-powerful-iftheygunnedmedown-movement-changed-the-con>.
- <https://www.youtube.com/watch?v=62OY1vO-rvI#action=share>.
- <https://www.youtube.com/watch?v=YH4eXxLvuiK>.

De tentoonstelling THE HOODIE is tot 12 april 2020 te zien in Het Nieuwe Instituut te Rotterdam. Bezoekers die een hoodie dragen hebben gratis toegang.

HET BESTUUR, NETFLIX EN DE WETENSCHAP OVER DE RECHTSORDE

'LIMBURG IS HET COLOMBIA VAN DE XTC'¹

De Brabantse commissaris van de Koning, Wim van de Donk, uitte vorig jaar forse kritiek op politie en justitie: 'Als de rechtsstaat niet effectiever wordt winnen (internationale) criminele organisaties en neemt de geloofwaardigheid van zowel de democratie als de rechtsstaat af'.² Is dit toekomstbeeld louter iets van de Brabantse bestuurder of herkennen meerdere domeinen dit beeld. *M&P* dook in de beeldvorming en feiten rondom de criminaliteit in het grensgebied: de populaire serie *Undercover* en de wetenschappelijke bundel *De grens voorbij*.

KOEN VOSSEN

De hitserie *Undercover* vertelt het verhaal van de xtc-producent Ferry Bouman. Bouman, met zijn Brabantse tongval en nog stereotyperend klinkende vrouw, wordt door twee undercover-agenten in de gaten gehouden. De Belgische en Nederlandse politiediensten werken samen om deze internationaal opererende 'drugsbaron' op te pakken. Scenes waarin gevangen Aziaten in totale verlatenheid op het platteland pillen produceren worden afgewisseld met groot-schalige transacties in Polen. De veiligheidsdiensten van de betrokken landen lijken geen vat op Bouman en zijn kompanen te kunnen krijgen. Bouman heeft in diverse gelederen van de veiligheidsdiensten mensen rondlopen die voor hem werken. Deze vermenging van de *onderwereld* met de *bovenwereld* neemt dusdanige proporties aan dat je veronderstelt dat de alarmbel van de Brabantse commissaris van de Koning volledig terecht is. Het Nederlands-Belgische grensgebied lijkt allesbehalve een idyllische vakantiebestemming te zijn. In de serie worden diverse moorden gepleegd. Het menselijke leven, van sommigen, lijkt voor de criminelen niets waard. Zij hebben de bevoegdheid om over leven en dood te beslissen. Dit is een van de onderdelen waar de serie volgens Janus van W. incorrect is. Bouman is namelijk op Janus geïnspireerd. In een interview met *Humo* vertelt Janus dat hij nooit iemand heeft doodgeschoten en louter als handelaar fungeerde.³ Daarnaast komen de undercover-agenten volgens hem ook te dicht bij de *drugskoning*. Hijzelf wist, dankzij zijn infiltrant, allang dat de twee nieuwe campingbewoners agenten waren.

DE GRENS VOORBIJ

Onder redactie van Charlotte Colman biedt de wetenschappelijk bundel *De grens voorbij* inzichten over de Belgische en Nederlandse drugsmarkt. Het gaat hierbij voornamelijk om de detailhandel en productie van cannabis, cocaïne en synthetische drug. De ondermijning van de rechtsstaat en liquidaties worden niet besproken.

Het onderzoek naar deze grensregio is volgens de auteurs van belang omdat 'gezien de historische verwevenheid van de zware misdaadproblematiek immers de kans bestaat dat vraagstukken die zich in het ene land voordoen naar het andere overlopen'. Deze verwevenheid van *markten* en *producenten* is aan diverse ontwikkelingen onderhevig. De auteurs stellen dan ook dat er een expansie is van zowel synthetische drugsproductie als cannabis van Nederland naar België. Nederlandse criminele

organisaties zijn al vanaf de jaren negentig ook actief in het Belgische. Een grote vraag voor de onderzoekers is: hoe te duiden dat er een stijgende trend in cocaïne-import in Antwerpen plaatsvindt, terwijl de import via Rotterdam afneemt. Het beeld in veel beschrijvingen luidt: Nederlandse organisaties hebben productie en detailhandel in drugs opgezet, maar de Belgische organisaties nemen steeds meer zelf voor hun rekening.

Het grensoverschrijdende karakter van de drugproblematiek levert ook specifieke aanbevelingen op. Waar Van den Donk nog vooral kritisch op politie en justitie is, zien de auteurs van deze bundel ook de rol van de commissaris van de Koning als cruciaal. De samenwerking tussen bestuurlijk Nederland en België is doorslaggevend. In Nederland, stellen de auteurs, zijn er al diverse mogelijkheden voor bestuurders om drugsproblematiek het hoofd te bieden. België loopt hierin achter. Eveneens moet er meer (bestuurlijke) samenwerking tussen België en Nederland komen voor het uitwisselen van informatie en technieken. ♦

Noten

1. Citaat uit *Undercover*.
2. www.bd.nl/tilburg-e-o/commissaris-brabant-uit-forse-kritiek-op-politie-en-justitie-a1d399de.
3. www.humo.be/humo-archief/403077/humo-sprak-met-de-echte-drugskoning-van-undercover-janus-van-wesenbeeck-toen-die-twee-op-de-camping-kwamen-wist-ik-meteen-dat-het-agenten-waren.

UNDERCOVER, deMENSEN, Zaventem, 2019

Charlotte Colman (red.), DE GRENS VOORBIJ. BELGISCHE EN NEDERLANDSE DRUGSMARKTEN IN BEWEGING, Boom Criminologie, Den Haag, 2018, 388 bladzijden

Coen Gelinck | www.nvlm.nl

● ALV EN DOCENTENDAG

Dit blad valt in de week van de Docentendag bij u op de mat. De algemene ledenvergadering is op 13 februari, de dag voor de Docentendag. Bestuursleden Riemer Bouwmeester, Niels Dekker en Coen Gelinck treden op dat moment af als bestuurslid. Gelukkig zijn er ook voldoende kandidaat-bestuursleden verkiesbaar. In de volgende *M&P* leest u er vast meer over. Er zijn wel relatief veel mannen en havo/vwo-docenten (kandidaat-)bestuurslid. Dus meld u in 2020 aan als aspirant-bestuurslid bij Freek Gruijters (secretaris@nvlm.nl) als u tot een andere categorie behoort. (Natuurlijk blijven ook mensen uit eerdere genoemde categorieën welkom als aspirant-bestuurslid of om een keer mee te kijken.)

● WETSVORSTEL BURGERSCHAPSOPDRACHT VOOR SCHOLEN

In januari was er in de kranten veel aandacht voor het wetsvoorstel van minister Slob om de burgerschapsopdracht aan scholen te verduidelijken. Wij hadden de Tweede Kamer al eerder laten weten dat de NVLM dit wetsvoorstel een verbetering vindt ten opzichte van de huidige wet, omdat de kennis van en het respect voor democratie, rechtsstaat en grondrechten centraal staan. Maar we gaven ook aan de Kamerleden mee dat het wetsvoorstel nog beter zou kunnen. Het wetsvoorstel laat namelijk ruimte voor verwarring over het begrip burgerschap, doordat in de tekst naast de politiek-juridische dimensie ook de sociaal-culturele en morele dimensies van burgerschap naar voren komen. De NVLM is met de Onderwijsraad van mening dat de politiek-juridische dimensie van burgerschap de kern van dit wetsvoorstel moet zijn. Daarnaast benadrukten we dat de wet alleen invloed kan hebben als ook de aanbevelingen voor het burgerschapsonderwijs van de Staatscommissie parlementair stelsel worden overgenomen. Op 15 januari konden Kamerleden schriftelijk reageren op het wetsvoorstel. Het is nog niet duidelijk wanneer het wetsvoorstel in de Kamer zal worden besproken.

● CURRICULUM.NU

De leden van de vaste Kamercommissie voor OCW ontvingen op 10 oktober 2019 de voorstellen vanuit de Coördinatiegroep Curriculum.nu voor de herziening van het landelijk curriculum. De commissie heeft een aantal activiteiten georganiseerd om het algemeen overleg dat op 5 maart 2020 is gepland goed geïnformeerd te kunnen voeren. Een van die activiteiten was een hoorzitting op 27 januari jongstleden. Daar heeft Coen Gelinck het standpunt van de NVLM verwoord. In onze schriftelijke inbreng voorafgaand aan deze hoorzitting noemden we de volgende punten:

- De NVLM is van mening dat het product van het ontwikkelteam Burgerschap een ruime voldoende verdient. In het product van het ontwikkelteam Mens & Maatschappij (M&M) herkent de NVLM de contouren van het leergebied M&M.
- Bij het uitwerken van de kerndoelen en eindtermen in de volgende fase moeten meer leraren per vak betrokken zijn en zouden vakverenigingen, lerarenopleiders en andere vakexperts met een sociaalwetenschappelijke achtergrond een grotere rol moeten krijgen.
- Spits de denk- en handelwijzen die bij burgerschap zijn geformuleerd in de vervolgfase meer toe op de kern van burgerschap en met name politieke vaardigheden. Ze zijn nu nog te breed en te braaf.
- Geef het realisatieteam Mens & Maatschappij voldoende menskracht, expertise, tijd en middelen om de noodzakelijke nadere uitwerking te maken.
- Voer de aanbevelingen voor het onderwijs van de Staatscommissie parlementair stelsel uit.
- Maatschappijleer is onmisbaar als basis voor Burgerschap en moet door bevoegde maatschappijleerdocenten worden gegeven.
- We gaan voor maatschappijleer (vmbo/havo/vwo) en maatschappijkunde (vmbo) graag aan de slag om het curriculum van de toekomst dichterbij te brengen. Voor maatschappijwetenschappen (havo/vwo) werken we met een recent vernieuwd examenprogramma, dat al zeer toekomstbestendig is.

● PROFIELWERKSTUKWEDSTRIJD 2020

Ook dit schooljaar organiseert de NVLM de profielwerkstukwedstrijd maatschappijwetenschappen! Bent u ervan overtuigd dat uw leerlingen een parel van een profielwerkstuk hebben gemaakt? Dan kunt u hen tot en met 1 april aanstaande via het aanmeldformulier op www.nvlm.nl/wedstrijd nomineren. De ingezonden werkstukken worden beoordeeld door een vakkundige jury bestaande uit docenten die werkzaam zijn op universiteiten en hogescholen. Winnende leerlingen worden in het zonnetje gezet met een mooie prijs op een bijzondere locatie.

BART

NIEUWJAAR

Ten eerste, het aller beste allemaal voor het komende jaar! Poeh poeh, nou nou, sjonge jonge, wat gaat de tijd toch snel. *A new year, a new me!* Dit jaar ga ik echt meer sporten, gezonder eten, minder drinken, eerder naar bed, de liefde van mijn leven ontmoeten en stoppen we gewoon weer allemaal met roken. Net als vorig jaar en hoogst waarschijnlijk ook volgend jaar. Zo gaat het immers elk jaar, toch? Of ben ik nu echt de enige? Laat ik een voorspelling doen voor de kerstvakantie van 2020! Ik zit in m'n eentje met pizza en pils op de bank te klagen dat ik te weinig heb gesport. Helaas stopt *Astro-tv* bij RTL anders had ik daar nog carrière kunnen maken. *A new year, a new me* laat nog even op zich wachten want, poeh poeh, wat gaat de tijd toch snel. Voor ik het weet sta ik dadelijk weer voor de klas.

Ironisch genoeg ben ik met een klas begonnen met het uitleggen van SMART-doelen. Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdgebonden. Vooral de R van realistisch overschat ik nog weleens, zoals je in het begin kon lezen. Een pak van mijn hart dat ik daarin niet de enige ben. Om dit onderwerp bij mijn leerlingen te introduceren liet ik hen vrij een doel formuleren. Een doel voor komend jaar, een doel voor over vijf jaar en een doel voor over tien jaar. Don wilde zijn doelen wel met de klas delen: 'Ik heb op 1 januari 2025 honderd doezoe op mijn bankrekening'. Diello, zijn klasgenoot, begon keihard te lachen! Ik dacht eindelijk iemand met realiteitsbesef. 'Honderd doezoe is tantoe weinig broer, die shit hoesel ik in een jaar!'. Mijn mond viel open van verbazing. 'Heb je wel enig besef hoeveel dat is?', vroeg ik hen. 'Ja meneer dat is tantoe weinig!'. Veel of weinig, het blijft relatief. Ach ja, wie ben ik om daar iets van te zeggen. Dit jaar ga ik echt meer sporten, gezonder eten, minder drinken, eerder naar bed en wel de liefde van mijn leven ontmoeten, net als vorig jaar... en dat jaar daarvoor.

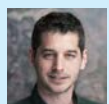
BART VAN DEN HANENBERG | mbo-docent

M&P

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertijs
hoofd-
redacteurBas
BanningMarian
van den
BergeWolter
BlankertRianne
BrinkKoen
DogteromVincent
de GeusKoen
Vossen

COLUMNISTEN

Stef van
der LindenBart van den
Hanenberg

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION

Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK

Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO

Premier Mark Rutte op verkiezingscampagne in Den Haag (foto: Frank Wagenvoort / Nationale Beeldbank)

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnementsen.

Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl. Of op aanvraag bij de uitgever, telefoon: 070 757 02 00 e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

Referenda zorgen voor een betere democratie

Eens

Oneens

Kies maatschappijwetenschappen!
Het vak dat je helpt de samenleving te begrijpen